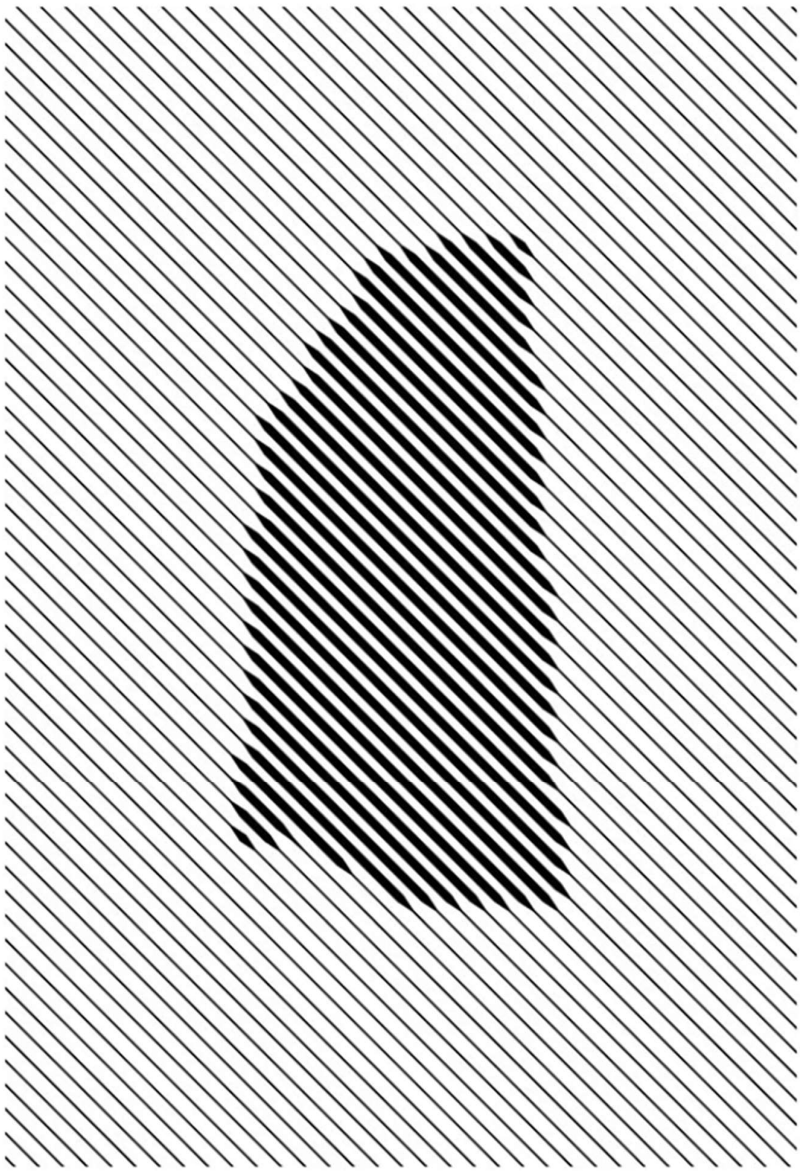
Локална идентичност на българската жилищна архитектура от началото на 21в

“Ние оформяме сградите си и след това те формират нас”
Уинстън Чърчил

УАСГ / Архитектурен факултет / Катедра “Жилищни сгради”
Автореферат / арх.Христо Станкушев
Научен консултант/ доц.д-р.арх.Милена Нанова

София, 03.2025г

Данни за дисертационния труд

по

професионално направление 5.7. “Архитектура, строителство и геодезия” към катедра “Жилищни сгради”

Дисертационният труд съдържа 172 страници. Изследването е структурирано в 5 глави - увод, три основни глави на анализ и синтез, както и заключение. Фигурите са 189, съставени от снимки, чертежи и визуализации. Таблиците са общо 6, от които 6 авторски. Схемите са общо 20, от които 20 авторски. Библиографията е 3 страници и включва 47 български и чуждестранни заглавия (книги, политики, анализи на неправителствени организации, научни публикации, електронни библиотеки, интернет източници, както и проведени 10 интервюта с автори и критици в полето на съвременната българска жилищна архитектура).

Докторантът е зачислен със заповед No 11 от 11.01.2024 г. на Ректора на УАСГ за докторант на самостоятелна подготовка държавна поръчка по научна специалност „Архитектура на сградите, конструкции, съоръжения и детайли“ към катедра „Жилищни сгради“. Докторантът е отчислен с право на защита със заповед No ... от ... г. на Ректора на УАСГ.

Дисертационният труд е обсъден на разширен катедрен съвет на 19.03.2025 г. на катедра „Жилищни сгради“ към Архитектурен факултет, УАСГ, съгласно заповед №231/14.03.2025 год г. на Ректора на УАСГ. Публичната защита на труда ще се проведе на 02.06.2025г в Университета по архитектура, строителство и геодезия, зала 211 от 16:30 съгласно заповед 300/02.04.2025 с научно жури в състав:

- доц. д-р арх. Евгения-Димова Александрова - УАСГ
- доц. д-р арх. Йордан Ликов - УАСГ
- чл.кор. проф. д.а.н. арх. Атанас Ковачев - ВСУ “Черноризец Храбър”
- проф. д-р арх.Стела Ташева - ВЛТУ
- доц. д-р арх. Гергана Стефанова - НБУ

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение ... 3
1.1. Локална идентичност и архитектура - изясняване на понятията ... 3
1.2. Фактори и начини на изграждане на локалната идентичност в архитектурата ... 5
1.3. Актуалност на темата ... 7
1.3.1. Преглед на съществуващи статии по темата ... 8
1.3.2. Преглед на българско участие в международни архитектурни награди и публикации ... 8
1.4. Цел на изследването ... 8
1.5. Обект и граници на изследването ... 8
1.5.1. Съвременна архитектура с локална, а не традиционна идентичност ... 8
1.5.2. Разглеждани типологии ... 9
1.5.3. Граници на изследването, обхват ... 9
1.6. Задачи ... 9
1.6.1. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в българската архитектура до началото на 21в ... 9
1.6.2. Анализ на контекста в България от началото на 21в. ... 10
1.6.3. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в България в други сфери на културата от началото на 21в ... 10
1.6.4. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в архитектурата в световен и регионален мащаб от началото на 21в ... 10
1.6.5. Преглед и анализ на примери на съвременна българска архитектура от началото на 21в ... 10
1.6.6. Синтез на принципи за създаване на нова локална идентичност в българската архитектура, класифициране ... 10
1.7. Методология ... 10
1.8. Хипотеза ... 12
2. Исторически преглед и анализ ... 13
2.1. Преглед и анализ на локалната идентичност на българската архитектура до началото на 21в ... 13
2.1.1. Възраждане ... 13
2.1.2. Освобождение ... 14
2.1.3. Между войните ... 14
2.1.4. Социалистическа архитектура ... 15
2.1.5. Архитектура на прехода ... 16
2.2. Анализ на контекста от началото на 21в в България ... 17
2.2.1. Жилищна политика, приватизация и преход ... 18

2.2.2. Нормативна уредба 18
2.2.3. Състояние на градската среда 19
2.3. Преглед и анализ на локалната идентичност в България в други сфери на културата от началото на 21в 20
2.4. Преглед и анализ на локалната идентичност в архитектурата в световен мащаб от началото на 21в 21
3. Преглед и анализ на примери на съвременна българска архитектура от началото на 21в 23
3.1. Извънградска къща 23
3.2. Градска къща 26
3.3. Морска къща 28
3.4. Планинска къща 30
3.5. Редови къщи 32
3.6. Жилищна многофамилна сграда 34
4. Синтез на принципи на нова локална идентичност 38
4.1. Контекст 38
4.1.1. Градоустройство и връзка с градската среда 38
4.1.2. Връзка с природната среда 39
4.1.3. Връзка с двора 40
4.2. Морфология 41
4.2.1. Морфологична структура 41
4.2.2. Функционална организация 44
4.2.3. Интериор и продукти 45
4.2.4. Елементи на сградата 45
4.3. Технология и материали 46
4.3.1. Традиционни 46
4.3.2. Съвременни - устойчиво развитие и технологии 47
4.3.3. Реконструкции 48
4.4. Архитектурен език - от единични примери към разпознаваем език 48
5. Заключение 51
5.1. Обобщени изводи 54
5.2. Приноси 56
5.3. Перспективи и приложение 56
6. Библиография 58

1. Въведение

1.1. Локална идентичност и архитектура - изясняване на понятията

Ако погледнем понятието идентичност в Оксфордския речник, ще открием определението "*характеристиките на човек или нещо, които го правят това което е и го правят различно от другите*"[1]. Думата *idem*[2] от латински означава същият, сходен, откъдето и термина *identitas, идентичност.* Двойственият характер на идентичността е заложена в това, че от една страна нещото трябва да има свои уникални характеристики, да бъде отличимо от другото, но от друга трябва да участва в едно общо поле с общи белези, за да бъде сравнявано и оценявано.Понятието за идентичност е развито и наложено от американския философ Ерик Ериксон[3] през 60те години на 20в на база работата на Фройд. Първоначално в посока идентичността на Аз-а, а в последствие става лайтмотив в постмодерния отговор на загубата на идентичност - "*кризата на идентичността*".

В отговор на загубената локална идентичност вследствие на Модернизма и последващата хаотична практика на индивидуализъм и декоративност на Постмодерното, в началото на 80те години на 20-ти век се появява теорията на Критическия регионализъм на Кенет Фрамптън[4], която проповядва "доместицирането" на модерния език, давайки примери с архитектурата на Алвар Аалто и Йорн Утсън от средата на века.

Но къде се намират сега архитектите в този разговор и сред непрекъснатите обвинения за загубена идентичност, за липса на автентичност и характер на архитектурата? Алехандро Заера Поло от Foreign Office Architects казва през 2007г: "*Нашият най-голям проблем днес е идентичността. Вследствие на глобализацията е трудно да определим кои точно сме ние и как се вписваме в пространството*"[5]. От една страна сме поставени под влиянието на глобалните идентичности, които идват при нас без никакво забавяне, с категоричност и история на успеха на своите постижения и новости. От друга носим духа на мястото, в което живеем и работим, иска ни се да следваме устрема си да предложим авторски продукт, но и да можем да го защитим пред общността, с която сме заедно всеки ден. И тук идва сложният ребус на двойствения характер на идентичността - как да направим локален продукт, който да има световно значение и разпознаваемост. Така можем да определим и **локалната архитектурна идентичност** - в отношенията с глобалните събития, в

[1] https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/identity?q=identity
[2] https://www.merriam-webster.com/dictionary/idem
[3] Identity: Youth and Crisis (1968)
[4] Towards a Critical Regionalism, 1983.
[5] Adam, Robert, *Identity and Identification,* 2012.

отношенията с миналото, в отношенията с локалния контекст, в отношенията с други локални идентичности - динамична и променяща се.

В полето на архитектурата може категорично да се каже, че вече е преминала епохата на "стархитектите" - големите звезди, които идват със своя непоколебим език да превземат нови територии. Ако в края на 90-те бе възхваляван музеят в Билбао с привнесената от Франк Гери идентичност отвън, то сега се радваме, че български архитекти с опит в Германия проектират новата сграда на Карин Дом във Варна[6]. Ако определени кръгове все още настояват да се реализира проектът за площад Св.Неделя в София от Масимилиано Фуксас, то в Габрово работят по реконструкция на стара текстилна гимназия за работилница-музей на Кристо и Жан-Клод[7], следвайки не формалистично наподобяване на произведения на артистите, а вграждайки техни основни водещи принципи на работа.

Но изграждането на локална идентичност не винаги може да бъде гладък и последователен процес. Тя не може да бъде изведена единствено от изучаване на историята или традиционните строителни практики. За разлика от Критическия регионализъм на Кенет Фрамптън от 80те, формулата сега е, че няма формула - възможно е една локална идентичност да не бъде хомогенна, а да бъде съставена от допълващи се или конкуриращи се течения, а не просто контекстуализирането на модерния език. Влиянието на западната култура не просто като формален и догматичен език, а като двигател на иновации и местно откривателство.

Подобна трактовка на състоянието на местните идентичности развива и Торстен Боц-Борнстайн в книгата си "Транскултурна архитектура"[8]. В нея авторът обосновава Критическия регионализъм като само един от възможните сценарии на обмяна на идентичности - локалната култура не само в отношение на глобалното западно влияние, а и в контекста на съседни регионални култури и на динамичната социокултурна обстановка вътре в общността[9]. Подобни тези можем да открием и в работата на Никос Салингарос[10], който определя като лоша тази архитектура, която "*кара хората да се чувства неудобно или дори физически зле, следвайки формални идеологически постулати, вместо да се адаптира към природата и нуждите на обикновения човек*".

---

[6] https://competition.karindom.org/bg/%D0%B7%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B0

[7] https://cjcenter.gabrovo.bg/bg/nachalo/

[8] Botz-Bornstein, Thorsten, Transcultural Architecture, The Limits and Opportunities of Critical Regionalism, 2015.

[9] Thorsten Botz-Bornstein, *Transcultural Architecture, The Limits and Opportunities of Critical Regionalism*, 2015.

[10] Salingaros, Nikos, *A Theory of Architecture*, 2006.

1.2. Фактори и начини на изграждане на локалната идентичност в архитектурата

Видно е, че върху непрекъснато променящата се локална идентичност в архитектурата влияят редица фактори. Как биха могли да бъдат групирани и обяснени те? От една страна това са **природата** и всички нейни проявления - релеф, климат, ослънчаване, ветрове, дъждове. В страна с разнообразен релеф и климатични зони като България могат да бъдат открити сгради с различна степен на отвореност към средата, начини на засенчване или предпазване от силни ветрове или сняг. Видовете покриви в морските и планински къщи реагират на специфичните климатични условия на мястото. Промяната в климата в глобален план от друга страна води до преосмисляне на строителни политики, нови морфологии и прилагане на мерки за запазване и генериране на енергия.

От друга страна **културата** на дадено място със своите **социални норми и традиции** предпоставя определени аксиоми в архитектурата. Дали "*моят дом е моята крепост*", " *къща без стрехи не е къща*" или "*опасно е да не настинат децата*" са валидни аргументи е без значение, защото проектите реагират на тях, независимо дали ги приемат, отхвърлят или оставят без коментар. Характерни елементи от традиционната архитектура като масивният дувар, верандата, стрехата или рамкираните прозорци също влияят на възприемането на един архитектурен продукт. Социалният строй дадено общество определя и доминиращия **начин на възлагане** на ново строителство - централизирано при държавния социализъм и свободно пазарно по време на прехода. Тук може да се отбележи и силното влияние на **нормативната уредба**, както и взаимоотношенията в международен и регионален план и тяхната дисбалансирана **двупосочност център-периферия**, в която, за да бъде жива системата, центърът задава догматично посоката, периферията я абсорбира и връща обратно променена към центъра. Голямо значение в процесите на строителство и формиране на архитектура играят и **икономическите фактори**, особено видно в разглеждания период 2001-2023г.

Градоустройството и вече изградената **градска среда** определят мащаба, височината и обема на едно ново застрояване. Характерните силуети могат да бъдат открити на ниво улица, квартал или град. И не на последно място **историческото наследство** в сферата на архитектурата задава началото на редица диалози, с които архитектите боравят по време на проектиране.

Тук може да бъдат прибавени и различните **утвърждаващи конструкти**, които изграждат авторитети на локално ниво, но и изграждат идентичността на локалната архитектура в международен план - конкурси, изложби, награди, публикации и критика. В комбинация с динамично развиващия се пазар, бързо напредващите технологии и нови материалности и все по-стриктната национална

и **европейска регулация** на пазара е видна сложната амалгама от фактори, които влияят на една локална архитектурна идентичност.

В своя лекция проф.Б.Генова[11] класифицира **методите** на постигане на идентичност като:

- копиране на език, методология или елементи
- адаптиране или интерпретиране на архитектурен език
  - чуждестранен в локален контекст
  - локален с нови технологии
- посредством символи, аналогии или на база на привнесената форма
- чрез налагане на авторски подход и специфичен почерк
- съвместяване на езици в реконструкции

В основата на разглеждания период могат да бъде разделени два принципа на копиране, интерпретиране или адаптиране - такива в които обект са **международно утвърдени добри примери** в посока от центъра към периферията, както и на **исторически утвърдени такива в локалния контекст** от близкото и далечно минало. В някои от реализациите на периода може да бъде наблюдавано преплитане и взаимно обогатяване на тези два принципа.

1.3. Актуалност на темата

В полето на съвременната българска жилищна архитектура се наблюдава извънредна динамика, обусловена от строителния бум в разглеждания период. Същевременно с това тече процес на **намаляване ролята на архитектурната критика** (вече спрелите списания за архитектура Abitare и Bravacasa, както и прекъсналият активна работа колектив WhATA) и отслабване на понятийното поле в страната, поради което системите на локално етаблиране (награди, конкурси, публикации) губят своята хомогенност и последваща обществена значимост и доверие. Като контрапункт на този процес са видими примери и архитектурни бюра, които последователно и регулярно биват утвърждавани в различни международни издания и конкурси, най-значимото от които **наградата на Европейския съюз за съвременна архитектура “Мис ван дер Рое”**. Именно поради това темата за характера на локалната българска архитектура и как тя работи в глобален контекст е особено актуална и следва да бъде анализирана, за да бъдат открити механизмите на този процес на утвърждаване. От значение за актуалността на темата са и малкото налични прегледи на съвременна жилищна архитектура в периода, което е от значение както за цялостните съвременни

[11] Генова, Боряна, *Лекция Глобализация и регионална специфика. Пространствени елементи и методи за постигане на идентичност. Примери от българската и световната практика. Модели на изграждане: примери на ново строителство и реконструкция*, 2024.

социо-културни процеси в България, така и в образователната практика в архитектурното поле.

1.3.1. Преглед на съществуващи статии по темата

В процеса на изследването са разгледани различни съвременни и архивни източници по темата на разработката като статии в списания Архитектура[12], А10 (спряно от издаване), Градът[13], Тоест[14], годишника на УАСГ[15], монографии на изследваните студия и критични текстове на WhATA[16]. От направения преглед е видима затихващата функция на архитектурната критика, както и сравнителният дефицит на нови понятия, описващи съвременните процеси в архитектурата в България. В процесите център-периферия вътрешното утвърждаване на примери на съвременна архитектура не може да бъде взето като обективна критериална рамка и поради това не са разглеждани примери, награждавани единствено в български конкурси.

1.3.2. Преглед на българско участие в международни архитектурни награди и публикации

Продължавайки логиката на локалната идентичност като национален конструкт, измерим в сравнение с други идентичности и в международен план, в изследването са разгледани примери, утвърдени в **международни архитектурни конкурси и публикации** от периода 2001-2023г.

1.4. Цел на изследването

Основна цел на изследването е откриване и формулиране на **общи принципи на локална идентичност** в новата българската архитектура в периода 2001-2023г, както и последващото ми структуриране и детайлно йерархично дефиниране.

1.5. Обект и граници на изследването

1.5.1. Съвременна архитектура с локална, а не традиционна идентичност

Обект на изследването са примери на съвременна жилищна архитектура в България, реализирани в периода 2001-2023г. В примерите ще бъде потърсено

[12] https://bularch.eu/spisanie-arhitektura/
[13] https://gradat.bg/spisanie
[14] https://www.toest.bg/
[15] https://uacg.bg/?p=530&l=1
[16] https://whata.org/

кои техни характерни белези решават сложното уравнение на локалната идентичност. Обект на изследването няма да бъдат проекти за възраждане на традиционни строителни практики или типологии, освен ако те не са обект на интерпретация от гледна точка на съвремието.

1.5.2. Разглеждани типологии

Разглежданите типологии на жилищни сгради са еднофамилни и многофамилни сгради, групирани по местоположение: **градски, извънградски, морски и планински**.

1.5.3. Граници на изследването, обхват

Изследването си поставя времева рамка на разглежданите примери **между 2001г и 2023г** - от една страна след завършването на първичния социален преход в държавата, от друга - стремежът към актуалност на примерите. Не е обект на разглеждане масовата архитектура, тъй като тя не може да бъде утвърдена през избраните принципи, но е отчетен ефектът на разгледаните примери върху масовите процеси. **Вътрешното етаблиране няма отношение** с цел намиране на обективни граници в смисъла на локалната идентичност и динамиката център-периферия, затова е потърсено външно такова.

1.6. Задачи

1.6.1. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в българската архитектура до началото на 21в

1.6.2. Анализ на контекста в България от началото на 21в.

1.6.3. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в България в други сфери на културата от началото на 21в

1.6.4. Преглед и анализ на принципи на локалната идентичност в архитектурата в световен и регионален мащаб от началото на 21в

1.6.5. Преглед и анализ на примери на съвременна българска архитектура от началото на 21в

1.6.6. Синтез на принципи за създаване на нова локална идентичност в българската архитектура, класифициране

1.7. Методология

Методологията на изследването включва **анализ на локалния, международен и исторически контекст**, в който са поставени изследваните примери от разглеждания период. След това е **въведена критериална рамка** за преглед и анализ на примери, а в последствие са синтезирани и класифицирани принципите на нова локална идентичност. В допълнение към аналитичната част са проведени **разговори с авторите на проектите**, както и с представители на архитектурната критика в България. Избраните примери са разглеждани първоначално според архитектурна типология, а впоследствие са търсени общи характеристики от гледна точка връзка с градоустройствения и природен контекс, морфология и функционалност, материалност и архитектурен език. Въведена е **матрица контекст-морфология-материалност** с цел систематизиран анализ на сградите в цялост, но и в частност на отделни техни елементи.

Като основа на басейна от примери се стъпва на **наградата на Европейския съюз "Мис ван дер Рое"**[17], в която за разглеждания период (от 2001г до 2023г включително) са номинирани 65 проекта, от които с жилищен характер 29 (включително хотели и детски градини), от които еднофамилни и

[17] https://miesarch.com/

многофамилни жилищни сгради са 25. Единствената до момента българска сграда стигала до финалната селекция от 40 проекта е Жаклин на Аедес студио през 2009г.

Контекст			Морфология				Технология и материали		
Градоустройство и връзка с градската среда	Връзка с природната среда	Връзка с двора	Морфологична структура	Функционална организация	Интериор и продукти	Елементи на сградата	Традиционни	Съвременни	Реконструкции (съвместими езици)

Таблица 1 Матрица на анализ

За попълване и валидация на примерите са използвани **международни публикации** в най-големия онлайн портал за архитектура в света Archdaily[18], където към края на 2023г има 215 публикации, свързани с България, в които са представени 69 проекта, от които 25 с жилищен характер, от които 21 еднофамилни и многофамилни жилищни сгради. В други световни медии за дизайн и култура като Dezeen[19] и Wallpaper*[20] публикациите на жилищни проекти са още по-малко - съответно 6 и 2. В други специализирани медии като немската Detail не фигурират български проекти, а във вече прекъснатото издание за нова европейска архитектура A10 (2004-2016г) има една обзорна статия за нова българска архитектура от 2014г[21], както и множество за единични сгради, които не са публично достъпни към момента.

От гледна точка на **регионална значимост** може да се погледне и към словенските награди BigSee[22], които отличават постижения в балканската архитектура от 2018г, като от тогава до края на 2023г са номинирани 8 жилищни проекта от България. Голяма част от разгледаните примери са и на бюра, участвали в изложбата на Венецианското биенале през 2008г ***"България: младите архитекти"***, която ще бъде разгледана в повече детайл по-нататък.

[18] https://www.archdaily.com/
[19] https://www.dezeen.com/
[20] https://www.wallpaper.com/
[21] https://conveyer.bg/tomorrows-bulgaria-a10-magazine
[22] https://bigsee.eu/

Номер	Проект	Архитект	Награди Мис ван дер Рое 2001-2023	Публикация ArchDaily 2004-2016	Награди WhATA 2010-2020	Публикация dezeen 2001-2023	BigSee 2018-2023
1	Частна къща в Созопол	Simple Architecture	да				
2	Жилищна сграда Здраве	Аедес студио	да		да		
3	Бояна 49	I/O архитекти	да	да	да		
4	КИЦ "Мелницата"	Студио НАДА	да	да			
5	Бяла бетонна стара къща	I/O архитекти	да	да	да		
6	Къща за гости Телиш	Зуум студио	да		да		да
7	Къща за наблюдение	I/O архитекти	да	да	да	да	да
8	Любата	Аедес студио	да	да	да		
9	Дълга къща със слаб наклон	I/O архитекти	да	да	да	да	
10	Къща с двата дъба	OBIA	да	да			
11	Red Apple	Аедес студио	да	да	да		
12	Апартаментна сграда Бояна	I/O архитекти	да				
13	Къща в Бистрица	4DA	да				
14	Жаклин	Аедес студио	да		да		
15	Панорамни апартаменти	I/O архитекти	да				
16	Апартаментна сграда Люлин	I/O архитекти	да				
17	Къща Бистрица	I/O архитекти	да				
18	Жилищна кооперация Доспат	Зуум студио	да		да		
19	Equilibristic Retreat House	I/O архитекти	да				
20	Ваканционна къща	Хр. Христова				да	
21	Сграда ЕОС	Старх		да		да	
22	Къща Пагода	I/O архитекти		да		да	
23	Чери Орчард Резиденс	Bureau XII	да	да	да	не	да
24	Узунджовска	LP Group			да		
25	Къща на равноденствието	Б. Игнатов	да				да
26	Лятна къща в стар склад	Б. Игнатов			да		
27	Вила DO Петрохан	Радо Илиев			да		да
28	Къща Y	MMXX	да		да		да
29	Къща IV	MMXX			да		
30	Gentle House 3	LP Group					да
31	B73	Старх		да			да
32	Вила Тарфа	NiMA		да			да
33	Ателие с малко жилище	Студио НАДА		да			

Таблица 2 Селекция проекти - критериална рамка

Не на последно място като филтър е използвана **системната критическа работа** на архитектурния колектив WhATA и техните годишни архитектурни награди. С оглед създаване на пълноценна картина са взети и други примери извън вече етаблираните на селектираните бюра, както и нови такива, които предстоят да бъдат популяризирани. За илюстриране на тенденции или детайли с оглед вече избраните проекти ще бъдат добавени и няколко проекта извън строгата жилищна рамка.

1.8. Хипотеза

Изследването търси отговор на въпроса **до каква степен е изградена хомогенна идентичност на съвременната жилищна архитектура** в България. До каква степен хаотичният контекст на прехода и доминиращите пазарни принципи в строителството в разглеждания период влияят на качеството и

оригиналността на архитектурния резултат. Обективно ли е да се търсят **зараждащи се принципи** на нова локална идентичност в разгледаните примери и как могат да бъдат структурирани и класифицирани, за да бъдат използвани приложно и анализирани в тяхната зрялост.

2. Исторически преглед и анализ

2.1. Преглед и анализ на локалната идентичност на българската архитектура до началото на 21в

2.1.1. Възраждане

Най-ранните архетипи на българската жилищна архитектура могат да бъдат открити в периода на Възраждането от края на 18в до Освобождението. От гледна точка изграждането на локална идентичност периодът на Възраждането е най-плодотворният, към който се връщат редица архитекти в търсене на модели за интерпретиране през следващите периоди. Макар и примери на Османска къща в България да имат сходства с други в съседни държави, то от значение тук е тяхното бъдещо интегриране в архитектурата на страната било то посредством **копиране на цели архетипни образи** или чрез **осъвременяване на отделни елементи** като страха, веранда, дувар, еркер, суха зидария, засенчващи капаци на прозорците или дървени облицовки. Особено значение за последващите периоди оставя и развиването на специфични, дори **регионални форми на строителни технологии**, или като цяло занаятчийското начало при изграждането на локален архитектурен език.

2.1.2. Освобождение

След Освобождението от 1878г България започва трескаво да работи за изграждане на новата държава. В строителството ѝ са въвлечени архитекти от Западния свят (основно от Австро-Унгария), които внасят първите нови течения в обществото. Желанието за **запазване на локалното, стремейки се да бъде част от Западното общество** е видимо в ранните реализация от началото на 20в, акцентирайки върху богатството на детайла и орнаменталното. Декоративността и наситеният детайл в периода **не се оказват плодородна почва за последващи интерпретации** с оглед предимно минималистичния образ и инструментариум на архитектурата на модернизма и последващите периоди.

2.1.3. Между войните

Периодът след разочарованието на Първата световна война усилва търсенето на локална специфика в архитектурните среди. В обществото все повече навлизат и идеите на модернизма посредством работата на завършили на

запад архитекти (Васильов, Цолов, Овчаров, по-късно Ямантиев, Джангозов). Важен момент в този период представлява текстът "*Родна архитектура*" (1927г) на Ч.Мутафов, в който той говори за **съвместното съществуване на традиция и модерност**, за усещането как родното е породено от смесица от идентичности - византийска, арабска, турска, обявявайки се срещу имитативното репликиране на типологии. В периода между войните започват да **стават популярни и многоетажните жилищни сгради**, което допълнително налива масло в огъня на спора между традиционно и модерно, предвид архетипната типология на къщата и контактът ѝ с двора. Сложната амалгама от течения води до качествено различни проекти, някои от които със собствен стил, особено видимо в жилищната архитектура, където се **обръща поглед към някои традиционни елементи на българската къща** - скатния покрив, стрехата, каменна зидария на партера и дувара. Архитект Георги Овчаров например развива **специфичен език на основа на тухлените зидарии** с примери като къщата на Сирак Скитник и апартаментна сграда, в която живее в София - тема към която архитекти от последващи периоди ще се връщат многократно.Един от водещите модерни архитекти от периода К. Джангозов казва: "*националната архитектура е постижима със средствата на универсалната модернистична архитектура, когато тя се ревизира съобразно съвременния начин на живот в България*". Именно зараждането и **утвърждаването на модерния език** е един от важните архитектурни приноси на периода, станал основа на последващо развитие в годините след това.

2.1.4. Социалистическа архитектура

Сложното поле на влияния в българската архитектура получава нов център след промените от 1944г и с все по-силно утвърждаващото се Съветско присъствие, с което започва сложното балансиране на везната на западния модернизъм и социалистическия реализъм. От друга страна изолацията на българската държава от западното влияние създава една **естествена среда за развитие на критически регионализъм** по логиката на Кенет Фрамтън, в основата на който отново архитекти като проф.Ал.Обретенов прокламират

връщане към извора на Възраждането.

Фиг.1 арх.К.Яръмов, Театър в Сливен, 1988г

Като един от ключовите въпроси на следвоенна Европа и в България жилищният въпрос тежи с огромна важност. Започват да се разработват (на база обмен със СССР) проекти за мащабни жилищни комплекси в баланс между жилищна, обслужваща и озеленена площ. От значение за разбирането на значителната промяна в начина на работа по време на прехода и началото на 21в е структурираната **работа в проектантски организации и колективи** по време на държавния социализъм, преминала в краен индивидуализъм след 1989г. От друга страна от голямо значение се явява ролята на **централизирания клиент-държава**, спрямо индивидуалните възложители и свободния пазар от изследвания период, на база на което може да бъде направена и оценка на степента на свобода на творческата идея от една страна, както и на качеството на публичните поръчки от друга. Важен аспект от периода е търсенето на сурова и **откровена материалност** на сградите.

2.1.5. Архитектура на прехода

След падането на режима на държавния социализъм през 1989г жилищната архитектура в България изпада в период на търсене на нови посоки в условията на тежка икономическа криза. **Държавата де факто абдикира от отговорност** за управление и поддръжка на жилищния фонд. В градовете и селата се появяват нискобюджетни постройки, изпълнени често с **некачествени и недълготрайни материали**. Усещането за свобода и навлизането на нови идеи вдъхновява редица архитектурни бюра да **експериментират с нови материали**, но и да търсят нов образ на традиционни техники през следващия период на финансово стабилизиране на държавата и ръст на строителството от началото на 21в. Любопитен факт е описанието на този стремеж в думите на арх.Тодоров от Зуум

студио, който го нарича "*търсене на неноменклатурни решения*"[23]. И именно **разпадът на проектантските организации** в периода на прехода създава едно ново поколение архитекти, които късат връзката с предишния период, отваряйки нова страница, намирайки и установявайки сами принципите на своята нова архитектура.

2.2. Анализ на контекста от началото на 21в в България

След бурните 90 години началото на 21и век бележи период на **растеж и относителна стабилност** в държавата. Отхвърлянето на старите правила и търсенето на нови репери води до опити за формулиране на нов национален идеал. В духа на динамични промени **частната инициатива** укрепва и постепенно изземва от държавата ролята на двигател на жилищната политика, започвайки труден и дълъг период на развитие и търсене на нови ценности. От друга страна влизането в Европейския съюз от 2007г задава хоризонт на **нормиране и стандартизиране** на процесите в проектирането и строителството, което стартира и процеса на затихване на националната държава и пренареждане на локалната идентичност. В същото време **изчезват занаятчийски практики** - след периода на инерция през 90те, от 2001г може да се види постепенното отмиране на традиционните занаяти, част от които са и строителните такива. Паралелно с това пазарът на съвременни материали и технологии се развива бурно, обогатява се със специфични решения и дава нова свобода на архитектите от периода в проектните им решения. Държавата от друга страна така и не успява да контролира и направлява процеса с **реализации на публични проекти** и нишата за качествени сгради през обществени поръчки остава все още неизползвана.

2.2.1. Жилищна политика, приватизация и преход

В контекста на завършваща приватизация към началото на 21в огромният процент (96.5%) от жилищата в България се оказва частна собственост. Преходът прехвърля **отговорността за провеждането на жилищна политика на частния сектор**, който от своя страна е в ранните стадии на своето развитие, стимулиран основно от финансовите си резултати. Темата за локалната идентичност също се оказва приватизирана, като същевременно частният сектор не намира особена полза в нейното експлоатиране, насочвайки поглед единствено към новото.

[23] интервю с автора от 09.07.2024г

2.2.2. Нормативна уредба

Развитието на нормативната уредба оказва съществено влияние върху облика на жилищната среда и нейната идентичност през разглеждания период. Ключови документи в тази посока са създадените общи устройствени планове на големите градове (София през 2007-9г[24]), както и непрекъснато обновявания **Закон за устройство на територията** (ЗУТ, с първо издание 2001г) - отново документи обслужващи пазарните процеси, а не ориентирани към постигането на качествена архитектура със своя собствена идентичност. За съжаление широкото тълкуване и слабото прилагане на **Закон за културно наследство**[25] също не помага на процесите на запазване и изграждане на идентичността на жилищната архитектура. Детайлната рамка на ЗУТ задава рестриктивна рамка на архитектурния образ, което води дори архитекти от разглеждания период да кажат "*ЗУТ проектира*"[26].

2.2.3. Състояние на градската среда

В резултат на разгледаните по-горе процеси **градската среда постепенно губи своя облик и характер**, разбиват се силуети на цели квартали и улици, неприкосновеността на частната инициатива води дори до създаването на цели квартали с характер на "съвременно гето". Именно това кара авторите на разглежданите примери да търсят излизане извън рамката на локалното, използването на глобален език и създаването на решения "срещу течението", недоволни от състоянието на средата.

2.3. Преглед и анализ на локалната идентичност в България в други сфери на културата от началото на 21в

В рамката на гореизложения контекст се развиват и различните дейности на културния живот на прехода, сред които и архитектурата. В литературата например международно признание получава Георги Господинов (награда Ман Буукър) - автор, който черпи дълбоко в миналото ("*Аз живях социализма*" и "*Инвентарна книга на социализма*"), но и предупреждава за опасността от влюбването в носталгията за сметка на съвременността ("*Времеубежище*"). Мирослав Пенков изгражда в награждавания си сборник с разкази "*На изток от запада*" един образ на съвременна България с нейните истории от миналото през погледа на живеещия в чужбина емигрант. В музиката пък международно

[24] https://sofiaplan.bg/portfolio/oup-sofia/
[25] https://lex.bg/laws/ldoc/2135623662
[26] арх.А.Панов, в интервю с автора на 20.02.2025г

внимание получават, както интерпретации на традиционен фолклор (Иво Папазов и Котарашки), така и изцяло нови жанрови автори (KiNK). В сферата на визуалните изкуства често художници работят с миналото, за да изведат своя идентичност и контекст - личното тоталитарно минало в Държавна сигурност в работата “Строго секретно” на Недко Солаков или “Поглед на запад” на покрива на Шипка 6 от началото на прехода. Младата анонима група Destructive creation пък директно взима за канава скулптурна група от Паметника на съветската армия, за да попита дали заменяме една (съветска) с друга (американска) идентичност през 2011г.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЙ НА ОТКРИТО ЕТЪР

Фиг.2 Гайтанджийска работилница, ЕМО Етър

Фиг.3 Нова визуална идентичност ЕМО Етър, Красен Кръстев

В приложната част на изобразителните изкуства се появява голяма група от художници (Poststudio, fourplus, Красен Кръстев, Кирил Златков, Борил Караиванов), които работят за изграждане на нова графична идентичност. Тук можем да бъде спомената и инициативата за писане с българска кирилица на Златков и Караиванов, както и новата визуална идентичност на Етнографския музей на открито “Етър” на Красен Кръстев[27], която скъсва с традиционните визуални елементи на музея и създава съвременна пикселизирана образност. Продуктовият дизайн също реализира няколко международно значими продукта, които показват идентичността на българското производство. Стъпвайки на традиции и натрупан опит се появяват продукти като Half-bike на арх.Мартин Ангелов, Seattable на Илиян Милинов, сгъваемата бутилка за вода на DiFold, пъзел мебелите на Praktrik, дървените играчки на Еснаф.

В контекста на горното са интересни и практиките на редица архитекти да работят в различни сфери на изкуствата, като например Зуум студио, които отбелязват годишнина от своето основаване през 2014г с колекция бижута във формата на 5 от техните най-разпознаваеми сгради: две къщи в София, една в Локорско и две фабрики в Бусманци и в Шумен. Всичко това показва стремежа на новите автори в различни сфери на изкуствата да т**ърсят новия образ, но без да забравят да реферират към миналото**. За разлика от периода на тотално отхвърляне на държавния социализъм през 90те, то тук се виждат наченки и на обективна оценка на постиженията на минали периоди.

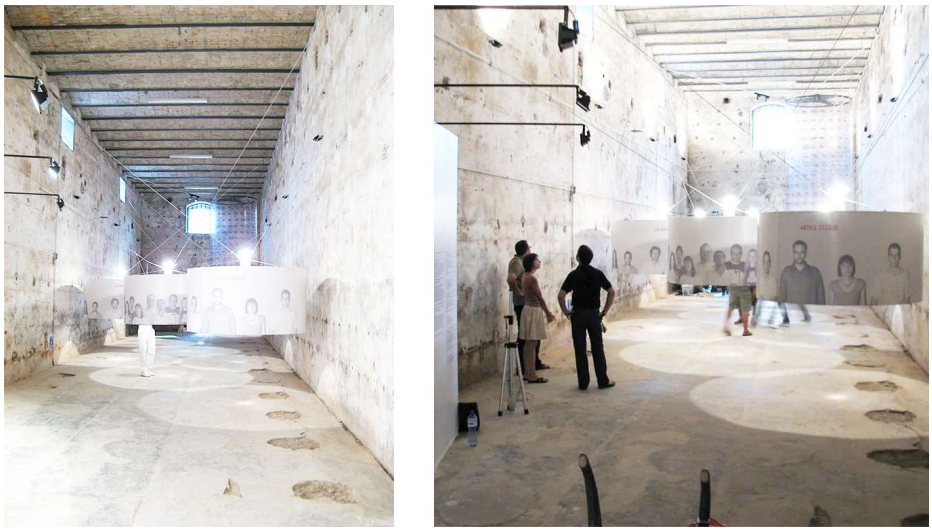
[27] https://etar.bg/proekti

2.4. Преглед и анализ на локалната идентичност в архитектурата в световен мащаб от началото на 21в

Макар и не пряко свързана, може да бъде разгледана международната практика от началото на века в контекста на динамиката **глобално-локално**. Като отговор на глобализацията и затихващата роля на големите звезди архитекти, архитектурната общност все повече обръща внимание на автори, които извеждат собствен език в контекста на локална идентичност - Наградата на нигерийския архитект Demas Nwoko във Венеция от 2023 за смесването на съвременни и местни практики[28], Наградата във Венеция от 2016 за чилийското студио GABINETE DE ARQUITECTURA за техните специфични структури от тухли[29] и носителят на Прицкер от 2018г индийски архитект B. V. Doshi[30] са само част от примерите.

Любопитен е сходният регионален контекст на Словенската група Sixpack - група от 6 архитектурни бюра, които през 2004г, малко преди влизането на Словения в ЕС, правят пътуваща изложба и книга за Словенската архитектура. Посредством **автоетаблиране** групата иска да отвори една страна на идентичността, да влезе на общата сцена и да покаже, че има множество общи черти със Западната архитектура, да предизвика интерес, за да може след това да разкаже своята локална история[31]. И тук паралел може да бъде направен с българското участие на Венецианското биенале през 2008г - изложбата "България: младите архитекти". Група архитектурни бюра ("Аедес студио", "Десет", "I/O архитекти", "MMXX", "Plus Architecture", "Студио Пиперов", "Таня Глебова" и "Зуум студио"), събрани от куратorите на изложбата арх.Г.Станишев и В.Ножарова , показват собствените си работи на окачени цилиндри в стара сграда във Венеция[32]. Подобно на словенската група и тук посланието е: запознайте се с нас, вижте колко си приличаме и след това открийте специфичното, локалното в нашата работа.

[28] https://www.labiennale.org/en/news/demas-nwoko-golden-lion-lifetime-achievement-biennale-architettura-2023#:~:text=Demas%20Nwoko%2C%20Nigerian%20born%20artist,%2D%2026th%20November%2C%202023).
[29] https://www.labiennale.org/en/architecture/2016/awards-biennale-architettura-2016
[30] https://www.pritzkerprize.com/laureates/balkrishna-doshi
[31] Ceferin, Petra, *Far from Home: Contemporary Slovenian Architecture in the Making,*
[32] https://whata.org/blog/shte-uchastva-li-bulgaria-v-arhitekturnoto-bienale-vyv-venetsia

Фиг.4 Българско участие на Биеналето във Венеция през 2008г

3. Преглед и анализ на примери на съвременна българска архитектура от началото на 21в

За нуждите на изследването са анализирани примери на еднофамилни и многофамилни сгради, структурирани по регионална типология - **селска и градска къща, морска и планинска къща, многофамилна сграда и редови къщи** в градска среда. Разглеждайки отделните групи ще бъдат потърсени обединяващи принципи, които могат да зададат обща посока на новата архитектура на българското жилище от началото на 21в. Редица от примерите могат да бъдат поставени в повече от една група, като за нуждите на изследването са включени в групата, към която проявяват повече общи характеристики.

3.1. Извънградска къща

От разгледаните примери на извънградски къщи може да се открие, че някои от сградите носят характера на къща за постоянен живот в предградието, други са с характер на вили за почивка, трети като къщата за гости в Коларово са за временно обитаване. Въпреки това във всичките посочени примери можем да видим различни опити за **съвременна интерпретация на типологията за извънградска къща** в България от 20в. Някои от примерите работят с модерни морфологични интерпретации на стандартните двускатни (Къща Y) и четирискатни (Къща за наблюдение) покриви, други залагат на темата за масивна каменна основа на база на суха зидария (Къща за гости Телиш, Къща 2Б, Къща Y) или габиони (Къща за наблюдение), върху които се развива същинската къща, а трети са директна препратка към Родопската каменна къща (Equilibristic Retreat

House) в нова кубична морфология. Посредством **локална материалност** е изградена и идентичността на къщи като Къща в Бистрица на I/O архитекти с плетената дървена двойна фасада.

Фиг.5 I/O архитекти, Къща за наблюдение, 2015г и Къща Бистрица, 2008г

При повечето примери можем да открием **съвременна интерпретация** на редица **традиционни елементи и детайли** на къщата - стрехата, отводняването на покрива, подпорните зидове, както и развиване на традиционни типологии на база на съвременни материали и строителни технологии. Повечето примери залагат и на традиционна функционална организация, обикновено разделяйки публичната от личната част на къщата. Не всички примери отчитат вписването в градоустройствената рамка на населеното място, в което се намират, но за сметка на това всички къщи поставят като основен фактор връзката с двора и заобикалящата природа. Важен лайтмотив при изследваната типологична група е **интегралната роля на интериора**, който завършва и утвърждава наложеният архитектурен език. По сходен начин е и третирано **проектирането на двора**, който е търсен като достъпен на едно ниво с дневните пространства на къщата.

Фиг.6 арх.Радо Илиев, Каменна къща в овощна градина, 2020г

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на извънградски къщи проявяват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - разгледаните примери са по правило поставени извън градския контекст и в редките случаи, когато репликират типична

градска морфология (Equilibristic Retreat House или Къща Y), те го правят без директно поле за сравнение

- Връзка с природната среда - една от водещите теми за извънградските къщи, в които се отдава голямо внимание на съзерцателния контакт със заобикалящата среда, както и посредством специфичния принцип на:
    - *Интегрирана природа*
- Връзка с двора - като продължение на връзката с природата е отварянето на жилищните пространства на къщата към двора, който в повечето случаи е внимателно моделиран, а достъпът до него е максимално улеснен; така могат да бъдат дефинирани два специфични принципа:
    - *Разливане по терена*
    - *Моделиране на двора*

Морфологични принципи:

- Морфологичната структура - от голямо значение за новата архитектура от разглеждания период е изграждането на специфична морфология, като могат да бъдат открити следните принципи:
    - *Нова скатна къща*
    - *Къща куб*
    - *Къща на кокили*
    - *Кутия със свободна форма*
    - *Невидима морфология и сливане с пейзажа*
- Функционалната организация - примерите на извънградски къщи работят с щедро решени пространства, както като площ, така и във височина; архитектите от периода работят свободно, без да залагат твърди рамки на функционалните групи; могат да бъдат отделени следните специфични принципи:
    - *Свободно планиране и преливащи пространства*
    - *Междинно пространство*
    - *Вътрешен двор и интровертност*
- Интериор и продукти - завършването на архитектурната идея в нейната цялост до ниво интериор и продукт е от водещо значение за хомогенния и категоричен архитектурен образ на повечето разгледани примери
- Елементи на сградата - макар и разглежданата типология да не показва множество специфични решения на отделни елементи на сградата, то могат да бъдат откроени интерпретации на:
    - *Нова стреха*
    - *Нова веранда*

Технологията и материалите:

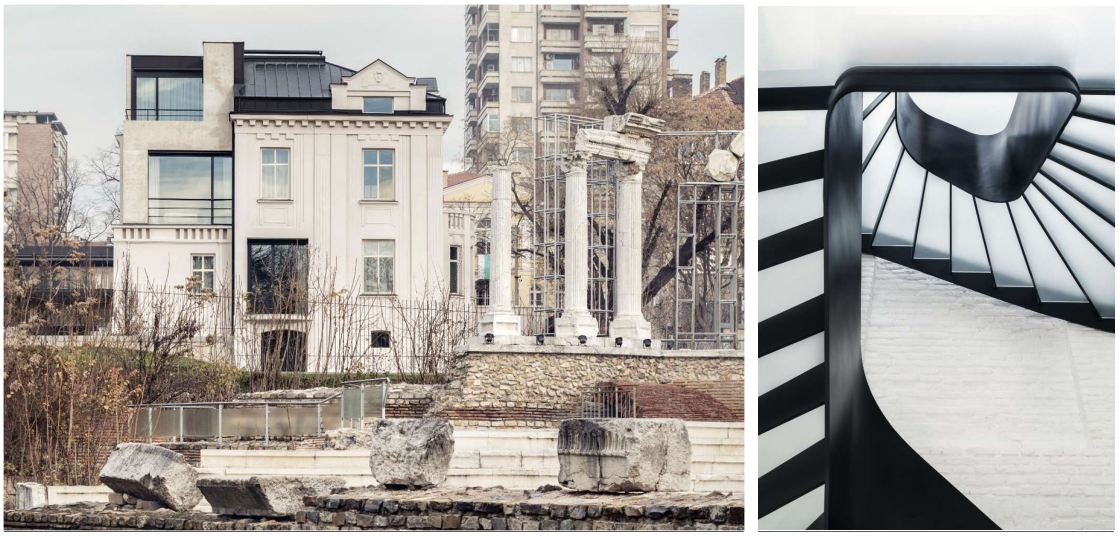
- Традиционни - материалността представлява един от основните източници на вдъхновение при изграждането на локална идентичност, като при

извънградските къщи е видно използването на традиционни материали и технологии в нов контекст с цел създаване на характерен образ, включително и на намерени на място такива

- Съвременни - някои примери употребяват обратната матрица и използват съвременните възможности, за да интерпретират традиционни морфологии или техни части
- Реконструкции - макар и да не са утвърдени множество примери на реконструкции при извънградските къщи, то в тях може да се наблюдава изграждането на специфичен език на база на контраста между запазената стара ценност и новата намеса; хомогенен образ се наблюдава при умело:
    - *Съвместени езици*

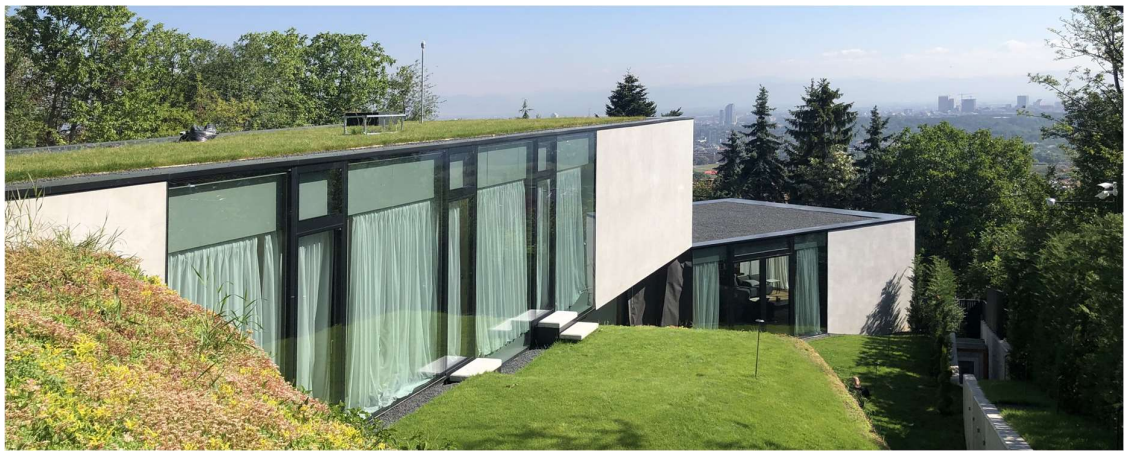
3.2. Градска къща

Изграждането на нов език на градската къща може да бъде разглеждано в два аспекта. От една страна са **реконструкциите на стари сгради**, в които архитектите търсят изявяване на автентичната ценност на времето, контрастирайки я със съвременни материали и технологии в частични фасадни намеси или интериор. По този начин се запазва характерът на средата и се постига елегантен баланс между минало и съвремие.

Фиг.7 I/O архитекти, Стара къща с бял бетон, 2017г

От друга страна са **новите градски къщи**, които в повечето случаи са в покрайнините на градовете, което дава повече възможности за изграждане на характерен нов език. В тези случаи архитектите търсят **препратки към традиционни материали и техники** или опитват да **интерпретират образи и специфични за средата елементи**.

Фиг.8 Зуум Студио, Къща Киноцентър, 2020г

И тук, както и при извънградските къщи, ключов аспект продължава да бъде контактът с природата и двора, както и адекватното ландшафтно решение, което да бъде естествено продължение на образа на къщата. Особено внимание архитектите обръщат и на **предефинирането на традиционни елементи от къщата** - вратата, стрехата, покрива, верандата, прозорците, оградата, стъпалото, търсейки нови форми, посредством възможностите на съвременните материали и технологии.

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на градски къщи проявяват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - градските къщи са поставени в гъсто или не толкова застроени зони, но винаги в отношение със заобикалящата ги среда; освен незабележимото вписване при примерите на реконструкции (които тук са значителен брой, спрямо извънградските къщи) тук се открива и специфичният принцип на интерпретация на отделни части на средата:
    - *Интерпретация на елемент*
- Връзка с природната среда - отстъпва място пред вписването в градоустройствения мащаб и рядко предлага специфични решения
- Връзка с двора - градските къщи се характеризират с малки дворове и макар и в тях да е продължен цялостния архитектурен език, то не се откриват специфични принципи

Морфологични принципи:

- Морфологичната структура - градските къщи също разчитат на разпознаваема морфология, като тук се повтарят някои от специфичните принципи при извънградските къщи:
    - *Нова скатна къща*
    - *Къща куб*
    - *Кутия със свободна форма*

- Функционалната организация - в градските къщи отново се наблюдава свободно планиране, но пространствата са по-малки като мащаб спрямо извънградските къщи
    - *Свободно планиране и преливащи пространства*
- Интериор и продукти - завършването на архитектурната идея в нейната цялост до ниво интериор и продукт и тук е ключово, особено в примерите на реконструкции
- Елементи на сградата - свободата на изграждане на специфични архитектурни елементи тук е значително по-ограничена

Технологията и материалите:

- Традиционни - градските къщи не използват традиционни материали и технологии поради контекстуалната им лиспа в градската среда
- Съвременни - макар и по-често използвани, също с ограничено прилагане в контекста на изграждане на традиционни морфологии с цел изграждане на локална идентичност
- Реконструкции - на база на контраста между запазената стара ценност и съвременния архитектурен език градските къщи често създават специфичен образ
    - *Съвместени езици*

3.3. Морска къща

Разгледаните примери показват два различни подхода в изграждането на съвременен образ при морските къщи - от една страна е интерпретацията на бунгалото и неговите бюджетни предимства, а от друга масивната морска къща, взаимстваща често близка или далечна средиземноморска идентичност. В етаблираните примери се откроява и проект за реконструкция на морска къща, които също би могъл да бъдат добър пример за локална идентичност от гледна точка на морфология, контекст и материали. И при двете типологии водещи остават семплата морфология и функционална организация, холистичното решение на екстериорен и интериорен архитектурен език, преплитането на нови технологии и материали в темите за традиционните форми и елементи, но преди всичко ориентацията и контакта с морския хоризонт и прилежащата природа.

Тук може да бъде открит и един от проектите, който би могъл да бъде пример и за “**продуктизирането**” на съвременната архитектура с линията на малки къщи на колела в бранда на арх.Христова Колелиба[33]. Единствен пример на **етаблирана миниатюрна жилищна архитектура** в рамките на изследването**.**

[33] https://www.koleliba.com/

Фиг.9 NiMa design, Вила Тарфа, 2014г

Фиг.10 арх.Радо Илиев, Къща Ясна Поляна, арх.Хр.Христова, Ваканционна къща

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на морски къщи показват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - не създава специфичен контекст
- Връзка с природната среда - подобно на извънградската и планинската къща, изграждането на архитектура е ориентирано около връзката с природата - съзерцателната връзка с морето е лайтмотив на разгледаните проекти
- Връзка с двора - за разлика от извънградските къщи тук дворът е с второстепенна функция, понякога дори неглижиран, без да е обект на специфично архитектурно решение

Морфологични принципи:

- Морфологичната структура - както и при останалите разгледани примери на къщи, морските къщи предлагат богатство от морфологични решения; макар и да не се наблюдават множество примери на закопани къщи с невидима морфология, то може да се очаква в последващи периоди с оглед климатичните промени да се реализират такива примери
    - *Нова скатна къща*
    - *Къща куб*
    - *Кутия със свободна форма*

- Функционалната организация - наблюдават се опростени функционалности, като при морските къщи могат да бъдат отличени различните варианти за междинно пространство и създаването на полупокрити външни пространства за пребиваване през топлите месеци
    - *Междинно пространство*
- Интериор и продукти - интериорите са по-скоро опростени с оглед сезонното ползване на къщите
- Елементи на сградата - поради специфичния климатичен контекст и сезонно ползване в разгледаните примери на морски къщи откриваме едни от най-характерните интерпретации на:
    - *Нова стреха*
    - *Нова веранда*

Технологията и материалите:

- Традиционни - използването на традиционни материали в нов контекст е ключово при изграждането на идентичност на морските къщи, интегрирайки каменни зидарии, дървени обшивки и видим бетон в нови морфологични образи, независимо от бюджетната рамка на проектите
- Съвременни - новите технологии позволяват интерпретация на традиционни форми, както като силует, така и в отделни елементи, като например бетоновите козирки и конзолни стъпала на Вила Тарфа
- Реконструкции - ограничено количество примери на реконструкции

3.4. Планинска къща

Макар и ограничен брой, примерите за съвременна планинска къща показват някои общи характеристики (тук разбира се може да бъдат добавени и сгради от други типологии като Къща Бистрица и Equilibristic Retreat House на I/O архитекти, Къща Бояна и Къща Киноцентър на Зуум студио) - **компактни добре изолирани обеми с малко отвори**, визуален контакт с двора, съобразяване с наличната растителност, категорична насоченост към гледката, използване на водещ естествен облицовъчен материал за простота на изказа, в който водеща е заобикалящата природа.

Фиг.11 арх.Радо Илиев, Вила DO, 2018г и MMXX, Къща D, 2023г

Съвременните материали и технологии не са самоцел, а подкрепят изграждането на съвременен лаконичен образ, обикновено в един или най-много два водещи материала.Водещ принцип е **разливането по терена** с цел осигуряване на максимален контакт с природата, дори и при по-стръмни ситуации. Морфологично са обикновено монообемни, на база на проста или по-рядко усложнена кубична форма с подчертана масивност. Както в повечето примери на къщи, и тук **интериорът е интегрална част** от цялостния архитектурен език. Освен интерпретираните каменни зидарии не могат да бъдат открити характеристики на исторически разговор с други периоди. За разлика от традиционните схващания за планинска къща със стръмен покрив на няколко етажа, то тук откриваме **плоски покриви и едноетажни обеми**. Често по-късните реализация от периода търсят комбинация от пасивни и активни енергийни мерки, с което да отговорят на климатичните промени.

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на планински къщи проявяват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - в повечето случаи отсъства като водещ принцип
- Връзка с природната среда - внимателно поставени в природен контекст, планинските къщи развиват съзерцателна връзка със заобикалящата природа; с цел незабележимо вписване в средата често архитектите залагат на отразяването на околностите
    - *Отразена природа*
- Връзка с двора - подобно на морските къщи и тук дворът е на втори план спрямо заобикалящата природа, макар в повечето примери е отделено специфично внимание на моделирането на често стръмния терен и хомогенното вписване в терена - легнали на теренни площадки или отделени от склона на колони
    - *Разливане по терена*
    - *Моделиране на двора*

Морфологични принципи:

- Морфологичната структура - като допълнение на вече изведените принципи, тук може да бъде добавен и принципа на насочената кутия със свободна форма; подобно на морските къщи и тук следва да се очаква появата на примери с невидима морфология
    - *Къща куб*
    - *Къща на кокили*
    - *Кутия със свободна форма*
- Функционалната организация - планинските къщи са характерни с компактните си планови решения с оглед функционирането им през студените месеци от годината

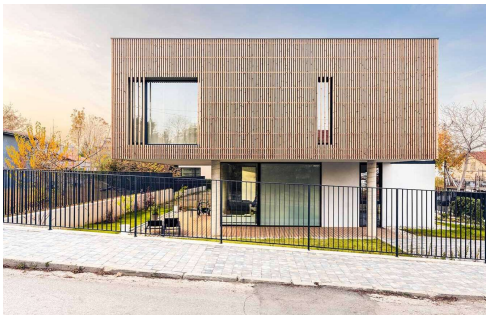
- Интериор и продукти - грубата текстура на традиционните материали и технологии са видими и в интериорните решения, което изгражда специфичен вътрешен образ
- Елементи на сградата - от значение за идентичността на планинските къщи е възможността за изграждане на веранда, през която обитателите да могат да съзерцават природата
    - *Нова веранда*

Технологията и материалите:

- Традиционни - използването на традиционни материали и технологии в нов контекст и тук е водещ принцип за създаването на локален характер, включително и използвайки традиционни конструктивни схеми
- Съвременни - използват се внимателно и са с поддържаща роля
- Реконструкции - не се наблюдават примери

3.5. Редови къщи

За разлика от многофамилните жилищни сгради примерите на утвърдени редови къщи не са достатъчно, за да бъде направен цялостен анализ, но са разгледани някои от тях с оглед допълнително илюстриране на вече намерени принципи в останалите типологии еднофамилни сгради. Редовите жилищни сгради в разглеждания период следват общите набелязани вече тенденции при къщите, опитвайки се да се впишат в характерния малък мащаб на периферната градска среда. Важен елемент при тях е **контактът с двора**, който предполага нови решения на пространството на верандата и навлизането на природа в интериора.

Фиг.12 MMXX, Къща IV, 2018г и Cubes, NiMa, 2009г

Често вторите етажи са с изявена насоченост към специфични **гледки в средата**. Работи се със съвременни материали и често повтаряеми планови решения. Множеството от принципи на локален характер за свободностоящите къщи могат да бъдат открити и при редовите такива, макар и обемът от примери да е значително по-малък и да не могат да се открият множество специфични примери на локална идентичност.

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на редови къщи проявяват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - редовите къщи се вписват в градоустройствената рамка на зоните, в които са разположени, предоставяйки компактни решения на къща с двор, без да нарушават характерни силуети на града; при тяхното проектиране се използват следните специфични принципи:
    - *Намаляване на мащаба и разбиване на обеми*
    - *Взаимстване на материалност*
    - *Интерпретация на елемент*
- Връзка с природната среда - макар и типично разположени в градска среда, то редовите къщи показват отношение към природната среда, особено с насочени обеми на вторите си етажи
- Връзка с двора - ключово за типологията; макар и в по-малък мащаб, то тук се наблюдават специфични решения на двора и продължаването на природната среда в междинните пространства
    - *Моделиране на двора*

Морфологични принципи:

- Морфологичната структура - повечето от изведените специфични принципи са видими и тук, като характерно за типологичната група е смесването на принципи
    - *Нова скатна къща*
    - *Къща куб*
    - *Къща на кокили*
    - *Кутия със свободна форма*
- Функционалната организация - компактни решения с акцент върху междинните пространства с цел използването на двора
    - *Междинно пространство*
- Интериор и продукти - поради неясните клиентски групи (за разлика от еднофамилните къщи в предишните 4 типологични групи) тук не се наблюдават специфични интериорни или продуктови решения
- Елементи на сградата
    - *Нова веранда*

Технологията и материалите:

- Традиционни - рядко използвани тук
- Съвременни - използването им за постигане на традиционни морфологии или техни елементи не е характерно за разглежданата група
- Реконструкции - не се откриват такива примери

3.6. Жилищна многофамилна сграда

За разлика от еднофамилните, то многофамилните жилищни сгради работят много по-активно с **големия градоустройствен мащаб** и почти винаги са разположени в градска среда, спрямо която се съпоставят и хармонизират. Многофамилните жилищни сгради в разглеждания период търпят качествено развитие през годините в съответствие с динамиката на строителния пазар, като могат да бъдат проследени няколко различни подхода при изграждане на техния образ. Една група сгради (Жаклин, Доспат) изграждат нова морфология на принципа на "**насочената кутия**" - ясно дефиниран куб с доминантна отворена остъклена страна и затворена плътно или частично перфорирана друга. Други разчитат на **лентовидната структура** (Бояна 49, Хаджикоцев, EOS, а дори и примери като офис сграда 4км на Аедес студио и B73 на Старх) с ясно изявени хоризонтални или вертикални линейни елементи. Трети разчитат на **специфични облицовки** от тухла (Red Apple) или дърво (Апартаментен блок Бояна, Любата) за текстуриране на фасадите, обогатявайки морфологията на сградите.

Фиг.13 Аедес студио, Жаклин, 2008г и I/O архитекти, Бояна 49, 2019г

Интерес представлява **подчиняването на функционалното планиране** на сложната архитектурна форма в сгради като Жаклин, Любата и Red Apple на Аедес студио. Повечето разгледани примери разчитат ограничено на декоративни елементи и провеждат цялостна минималистична стилистика в екстериора и интериора на общите пространства посредством хомогенен архитектурен език. В отношението към средата прави впечатление опитът на почти всички автори да **контрастират сградите със заобикалящото ги градоустройство**, за разлика от отношението към природата и двора, което при някои сгради (Бояна 49, Апартаментен блок Бояна, EOS) е основополагащ при решението на сградата.

По голямата част от разгледаните примери разчитат на **съвременни технологични материали**, като отделни елементи като дървени обшивки например се използват за вписване в контекста или подчертаване на жилищния характер на сградата. С изключение на сгради като Блок Люлин или Сграда Spider

трудно се открива новата архитектура в диалог с историческия контекст на средата. В примерите на I/O архитекти е видим и стремеж към разливане по терена и непосредствен контакт с природната среда. В големия обем от реализации на многофамилни жилищни сгради в разглеждания период се открива по-силно **стремежът към адаптиране или интерпретация на един утвърден международен език**, за разлика от еднофамилните сгради, където по по-хомогенен начин един нов архитектурен език е изграден на база на локалния контекст. От една страна поради по-големия мащаб, а от друга поради по-силния икономически натиск от страна на предприемаческата среда, то може да се направи извод, че **локалната идентичност на съвременната българска къща е в по-зрял период на изграждане спрямо многофамилните сгради**. Работата с бурно развиваща се предприемаческа строителна среда не дава такава свобода на израза, както в еднофамилните къщи, където проектантите могат да работят директно със своите клиенти и да ги убеждават в специфичните и извънкаталожни решения, които предлагат. За разлика от къщите, където посредством умела интерпретация на традиционни технологии и морфологии архитектите успяват да изградят една по-цялостна идентичност на съвременния образ, то в многофамилните сгради е виден водещият икономически интерес, който **ограничава възможностите за налагане на специфичен локален език**.

Фиг.15 I/O архитекти, Апартаментна сграда Люлин, 2007г и Старх, EOS, 2022г

В рамките на използваната матрица разгледаните примери на многофамилни сгради проявяват следните принципи:

Отношението към контекста:

- Връзка с градската среда - на база на контраст, но запазвайки общата силуетна рамка на квартала посредством специфични принципи като:
    - *Намаляване на мащаба и разбиване на обеми*
    - *Взаимстване на материалност*
    - *Интерпретация на елемент*
    - *Наративи от мястото*

- Връзка с природната среда - рядко природата е от водещо значение за изграждането на многофамилни сгради в градска среда, но се наблюдават и такива примери основно на съзерцателна основа; за разлика от световни тенденции не се откриват все още примери на интегрирана природа вътре или фасадно в сградите
    - *Отразена природа*
- Връзка с двора - в по-късната част на разглеждания период се наблюдават (макар и изолирани) примери на многофамилни жилищни сгради организирани около отношението на обитателите към двора посредством:
    - *Разливане по терена*
    - *Моделиране на двора*

Морфологичните принципи:

- Морфологичната структура - при многофамилните сгради се наблюдават нови морфологични подходи на база модули, изведени още в примерите на къщи (куб, насочена кутия), както и цялостни формообразуващи подходи на база проследяване на линеарността на сградата; в примерите на Аедес студио се наблюдава и авторски подход при системното изграждане на сложни морфологични структури
    - *Фина хоризонтална линеарност*
    - *Масивна линеарност*
    - *Обогатена системна морфология*
- Функционалната организация - специфично постижение за периода е излизането от рамката на типовите планови разпределения, което обогатява и формата на сградата
    - *Неповтарящо се планово решение*
- Интериор и продукти - макар и ограничено завършването на архитектурната идея в нейната цялост до ниво интериор и продукт е видимо в общите части на сградите
- Елементи на сградата - характерно за периода е особеното внимание, което архитектите обръщат на детайла на балкона, който се превръща в своеобразно умалено поле на съревнование на архитектурни идеи
    - *Характерен балкон*

Технологията и материалите:

- Традиционни - използването на традиционни материали в нов контекст е ограничено при многофамилните сгради
- Съвременни - използването им за постигане на традиционни морфологии реферира понякога към периода на държавния социализъм и по-рядко към прехода от края на 20и век.

- Реконструкции - макар и в международната практика да има редица примери от региона, то в българския контекст не се наблюдават утвърдени такива реализации все още.

4. Синтез на принципи на нова локална идентичност

От избраните и анализирани примери могат да бъдат детайлизирани трите основни групи в матрицата с по няколко обобщени принципи, които обединяват проектите, и на база на които архитектите започват да градят нова локална идентичност спрямо досега установената такава в България. Към всяка група от матрицата са въведени подгрупи от специфични принципи, които детайлизират съответната група.

4.1. Контекст

Разгледаните примери се отличават със специфично отношение към контекста и неговите особености. Вписването в заобикалящата среда може да означава **интерпретация** на силуета на селската къща (Къща Y) или внимателна **реконструкция** на градска къща с историческа стойност (Бяла бетонна стара къща) посредством съвместени контрастиращи езици. В случаите на многофамилни сгради градоустройственият характер на заобикалящото застрояване оказва влияние върху архитектурата на сградата било то като се търси вписване в средата (Апартаментна сграда BA) или много по-често като създаване на изцяло **нов комплект от принципи** (Жаклин). В някои случаи архитектите избират да се съобразят с определен набор от фактори (EOS), но за други решават да работят изцяло на принципа на контраста (Здраве). Освен със застроената среда в разгледаните примери има внимателно отношение и към природната среда - планината при планинската къща (Вила DO), морето при морската къща (Вила Тарфа) или дворът при едно и многофамилни сгради (Къща Киноцентър).

4.1.1. Градоустройство и връзка с градската среда

Диалогът със заобикалящата застроена среда е фундаментален фактор при изграждането на идентичност на сградата в градска среда. При реконструкциите на стари къщи (Къща на ул.Иван Вазов) архитектите запазват до голяма степен облика на сградата, за да имат **минимална намеса в градската тъкан** - новият архитектурен език идва от внимателни частични намеси по екстериора и често изцяло осъвременен интериор. От друга страна са извънградските къщи, където проектантите имат повече свобода да създадат нови образи, които обаче работят

в ансамбъл с традиционното застрояване на района. Това често води до **съвременни интерпретации на архетипни къщи** от различни периоди (Къща за наблюдение). По-любопитен е обаче диалогът на новите многофамилни сгради със съществуващото застрояване. В историческия разговор новите сгради понякога стъпват на принципа на **взаимстване на материалност** (Апартаментна сграда Бояна), а понякога правят **съвременна интерпретация на характерен** за средата **елемент** (Узунджовска). Социо-културната препратка разбира се може да не ползва контекста единствено като физическа среда, но и използва **наративи от мястото** (Блок Люлин). Понякога се взаимства локална тема, а в други случаи цялата логика на изграждане.

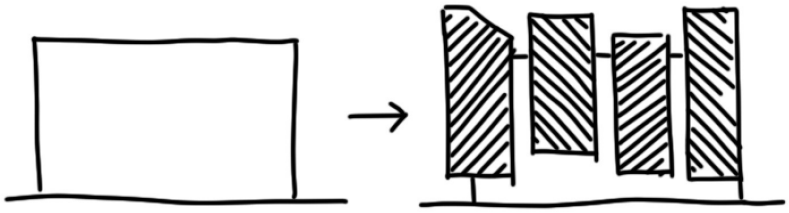

Схема 1 Намаляване на мащаба чрез разбиване на обеми

Друг специфичен принцип на вписване в градската среда, особено често приложим при многофамилните сгради, е визуалното намаляване на мащаба чрез **разбиване на обеми**. Този похват стъпва върху работа с материалността на градската среда, като разделя образа на новопроектираната сграда на няколко по-малки (обикновено по вертикала), така че да постигне лекота и човешки мащаб.

4.1.2. Връзка с природната среда

Темата за връзката на жилищната сграда с природната среда е била винаги водеща в създаването на архитектура, но в разгледаните примери можем да открием няколко характерни нови аспекта. От една страна са многофамилните сгради, които отделят внимание на запазване на съществуващата растителност и **създаване на паркова среда за сградата** (Бояна 49). От друга са еднофамилните къщи, които се разполагат в природна среда с опит за намаляване на отпечатъка на сградата на терена, включително и чрез създаване на **допълващ зелен слой** под формата на зелени покриви или вертикални стени (Къща Пагода). Голяма част от проектите показват внимателно проектирани интериорни пространства, които насочват погледите към **природни гледки и адекватно ослънчаване** посредством големи отвори, но с мисъл за адаптация към климатичните промени (Къща за наблюдение). Преосмисля се значението на балконите и терасите от компактния размер на предишния период към **напълно обзаведено междинно пространство за живот** (Бояна 49). Елементи като верандата и стрехата намират своя нова форма, а **естествената вентилация** става лайтмотив на някои нови

къщи (Къща Атриум). Основен общ принцип остава **съзерцателната връзка с природната среда**.

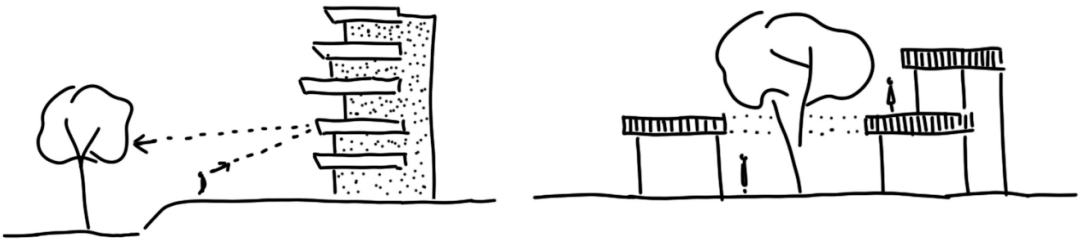

Схема 2 Отразена природа и Схема 3 Интегрирана природа

В отношението с природата в изследваните примери могат да бъдат отграничени два специфични принципи - **отразяване** и **интегриране на природата**. При отразяването се търси сливане с природната среда посредством големи остъклявания и минимална материална намеса. Интегрирането от друга страна може да бъде решено по различни начини: чрез съобразяване с налична растителност, междинни озеленени пространства или зелени покриви.Има и примери на сгради, при които **природната среда директно формира тяхната архитектура**.

4.1.3. Връзка с двора

За темата за връзката с двора са използвани типологиите, изведени от арх.Пламен Михайлов[34] - къща без двор (Къща Бистрица), къща с двор (Къща Киноцентър) и къща с вътрешен двор (Къща Навес). Тук би могло да бъде добавено и отношението на многофамилната сграда към двора, особено видно в проекти като Бояна 49 и Апартаментен блок Бояна на I/O архитекти или изграждането на **вътрешен двор** в сгради като Мишел и Жаклин. От особено значение в еднофамилните сгради представлява и създаването на междинни пространства - **полупокрити външни зони**, които позволяват почивка на закрито навън (Къща Пагода, Вила Тарфа).

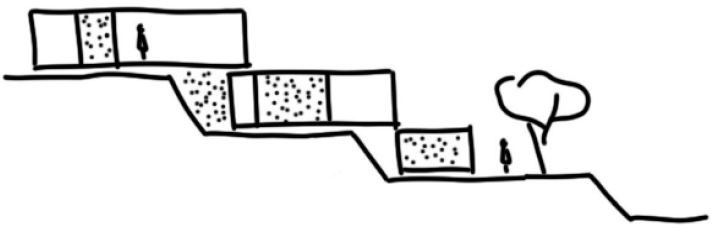

Схема 4 Разливане по терена

[34] Михайлов, Пламен, *Съвременни решения за връзката между интериора и двора при еднофамилната къща*

От особена важност за повечето разгледани проекти е продължаването на предложения архитектурен език и в ландшафтния проект на двора - от една страна с цел естетическо продължение, а от друга за създаване на възможност за излизане на ниво терен от всички помещения на сградата. Специфичният принцип на **разливане по терена** често върви в комбинация и с **моделиране на двора** - с подпорни стени или усилени насипи, както и с разбиване на части на обема на сградата, така че тя да се долепи до релефа на терена.

4.2. Морфология

Втората голяма група принципи са морфологичните, като тук място имат както обемно-пространственото решение и функционалната организация, така и общите принципи на организация между външния и вътрешния облик на сградата.

4.2.1. Морфологична структура

Изследваните примери показват категоричен стремеж към нова морфология на сградите. Повечето от тях залагат на **прости геометрични обеми с минимален декоративен детайл** (Жаклин), но има и други които **интерпретират архетипни силуети на къщи** с двускатен (Къща Бояна) или четирискатен покрив (Къща за наблюдение) на база на съвременни технологични продукти. Трети интерпретират само характера на **отделен елемент** от сградата, например стрехата (Къща Кремиковци), но при всички е водещ новият образ или силует на база технологичен детайл - например оформлението на покрива със стоящ улук, озеленен покрив или бетонен барбакан. Общ знаменател на изследваните примери на къщи е стремежът към **създаване на едноетажни обеми** с цел възстановяване на връзката с природата и земята.

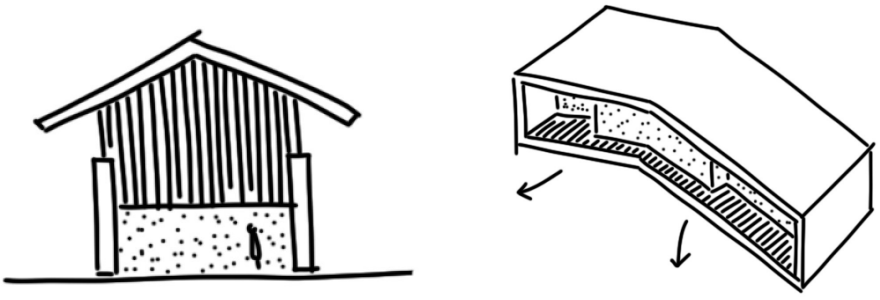

Схема 5 Нова скатна къща и Схема 6 Кутия със свободна форма

При простите геометрични обеми някои архитекти разчитат на чистите паралелепипедни форми (Блок Доспат), други извеждат конструктивна мрежа от плочи и колони и фина линеарност (Хаджикоцев), трети разчитат на дисперсно третиране на геометрични полета (Апартаментен блок Бояна), а има и такива,

които комбинират подходите (Къща в Ситония). В примерите на многофамилни сгради откриваме и повтаряемост на пространствени модули (кутии или кубове), които изграждат общия образ (Жаклин) - при тях привидно сградата изглежда сглобена от по-малки единици, намалявайки от една градоустройствената ѝ монолитност, а от друга даваща човешки мащаб на жилищата.

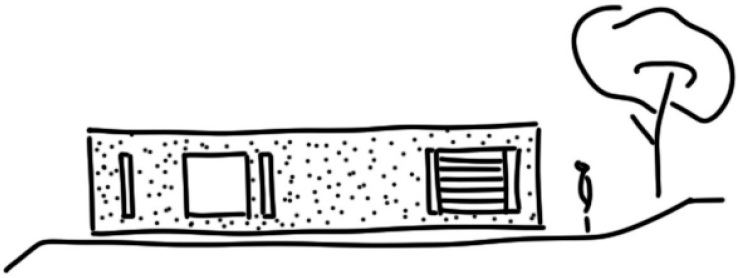

Схема 7 Къща куб

От разглежданите примери могат да бъдат откроени няколко специфични принципа на морфологична организация. Първият е **новата скатна къща** (Къща за наблюдение), която интерпретира темата със силуета на традиционната възрожденска къща, запазвайки идеята за ската, стрехата, масивната основа и дървения втори етаж. В противовес на този принцип е **къщата куб**, която отхвърля целият този инструментариум и създава масивен обем, който след това бива обогатяван с отвор, междинни пространства или изпъкнали части. Обикновено сградата е масивно стъпила на терена (Вила DO) или е отделена от него посредством масивен потънал етаж (Къща Локорско). Вариант на куба е **кутията със свободна форма**, която обикновено създава насоченост на вътрешните пространства (Къща D на MMXX). Любопитно е, че принципите на куб и кутия със свободна форма могат да бъдат открити и като модулни единици при изграждането на многофамилни жилищни сгради. Вариация на темата за къща куб е **къщата на кокили**, която представлява къща без двор по класификацията на арх.Михайлов. При нея обикновено откриваме стръмен терен, а връзката с природата е сведена до съзерцание. **Невидимата морфология** от друга страна позволява изграждането на жилищни пространства посредством пълно сливане с релефа - обикновено е в комбинация с озеленени плоски покриви, вътрешни дворове и горни остъклявания.

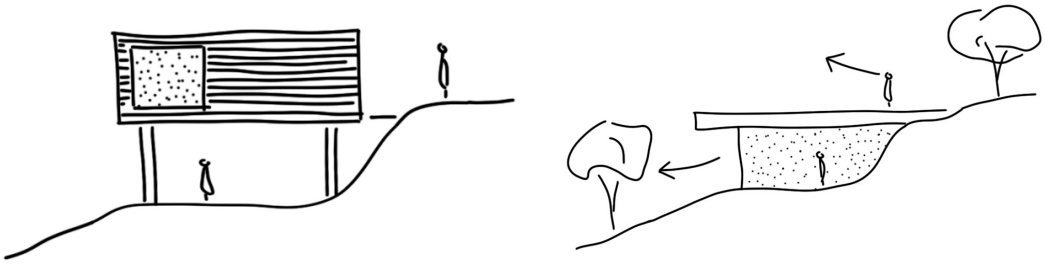
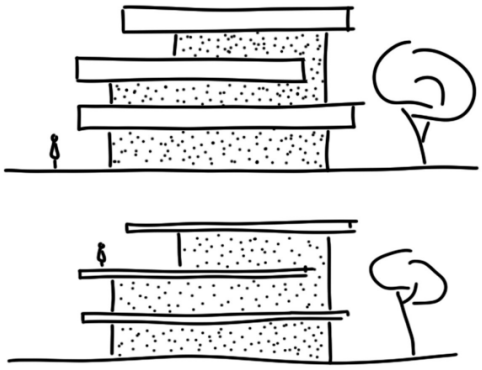

Схема 8 Къща на кокили и Схема 9 Невидима морфология

В морфологично отношение могат да бъдат отделени два подхода при **линераното третиране на многофамилните жилищни сгради** с повтаряеми типови етаж. При едното се въвежда система, следваща конструктивната хоризонталност на сградата, която води до фина линеарност и често употреба на стъклени парапети. То може да бъде изявено и като формообразуващ момент (Бояна 49), но може да бъде доразвито и обогатено със слънцезащитни елементи (Хаджикоцев) или плътни модули (Оборище). От друга страна е масивната линеарност, която се изгражда на база масивни парапети (EOS) и работи с наситена материалност. Качествено различен подход представлява **обогатената системна морфология**, при която архитектите изграждат една строга система от правила, често на база на модули, която в последствие нарушават и обогатяват. Този типично метамодерен похват е видим в редица сгради на Аедес студио - Жаклин, Здраве, Red Apple, Urban Module, Хаджикоцев и винаги е в комбинация с **неповтарящото се разпределение по етажите**.

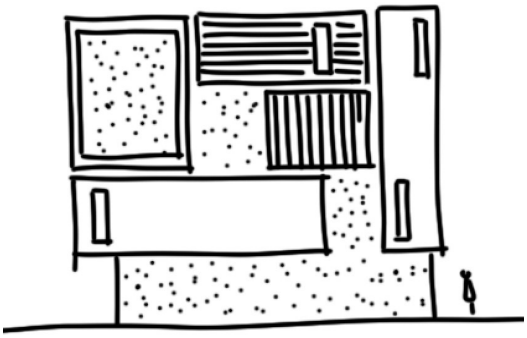
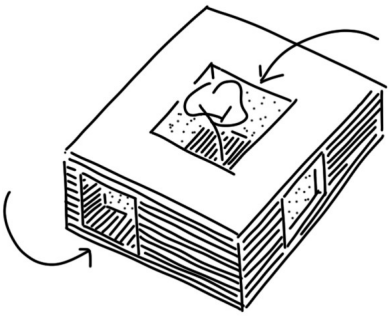

Схема 10 Масивна и Фина линеарност и Схема 11 Обогатена системна морфология

4.2.2. Функционална организация

В някои от примерите може да бъде открит и нов подход към функционалната организация. Най-вече при многофамилните сгради архитектите подхождат с повече свобода в планово отношение и **неповтарящи се разпределения** по етажите, като пионер в това отношение е Аедес студио, които дори изтъкват като предимство в Red Apple, че няма два еднакви апартамента. В други разглеждани примери, основно при еднофамилните сгради, обаче може да бъде открита и липса на йерархия на помещенията на база **свободно планиране**, което говори за демократичност и свобода при интериорната организация на пространствата. Други два специфични принципа могат да бъдат открити при еднофамилните сгради - поради характера на градската среда редица архитекти търсят затваряне и насочване навътре. Това създава **интровертни сгради** (Къща Бистрица), което може да бъде открито и в масовото строителство с популярната тема на затворените комплекси. Когато това обаче не е възможно, често

архитектите прибягват до създаването на **междинни пространства**, които представляват покрити външни зони, напълно обзаведени и даващи възможност на обитателите да се насладят на връзката с природата на завет.

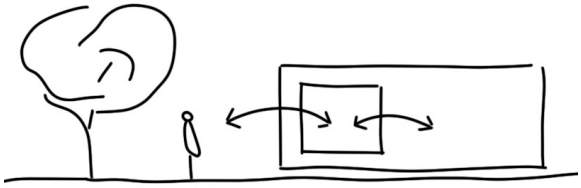

Схема 12 Интровертност (вътрешен двор) и Схема 13 Междинно пространство

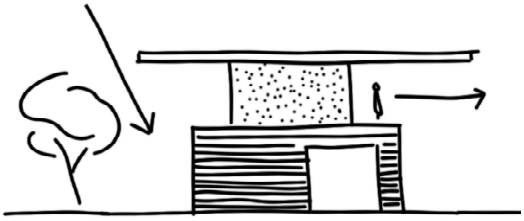
4.2.3. Интериор и продукти

За множество от разглежданите примери е валидно, че архитектурният език е проведен и в интериора до ниво детайл на мебели и обзавеждане. Това не е случайно, особено за къщите след строителната криза от 2009г, защото голяма част от архитектурните бюра в този период работят жилищни интериори. От друга страна пакетното проектиране архитектура и интериор дава повече стойност на клиента от една страна и позволява на проектанта да изведе идеята си в цялост. Типично за разглеждания период е и цялостното отношение на **интериора като хомогенно продължение на архитектурата** на сградата, вплитайки двор, екстериор и вътрешни пространства в едно холистично цяло с внимателно проведен минималистичен архитектурен език.

4.2.4. Елементи на сградата

В разгледаните примери нерядко се наблюдава и сходство в използването на определени подходи при третирането на отделни елементи на сградата. Множество примери работят с архетипа на **масивния партер** или подпорния зид като основа за развиване на къщата - било то със суха зидария (Къща Y), бетон или габиони (Къща за наблюдение). Други **интерпретират дървената облицовка** като цялостна обвивка (Любата) или като абстрактен патерн (Апартаментен блок Бояна). За някои примери покривът е въпрос на интерпретиране на традиционното, като се обръща особено внимание на начина на отводняване, на **завършека и обшивката на стрехата**, на финиша на покрива и елементите, излизащи от него. Повечето разгледани примери имат **абстрактно отношение към прозорците**, превръщайки ги в материални паузи при морфологичното изграждане на образа. Оградите, подобно на интериора, също продължават общия архитектурен език на проекта. Като специфични принципи в третирането

на къщите могат да бъдат отбелязани **новите форми на стрехата и на верандата**. Стрехата е визуално усилена, като ѝ е придадена абстрактна минималистична форма (къща Тарфа, Къща за наблюдение, дори и EOS). Верандата от друга страна се интегрира в силуета на сградата, подобно на възрожденска къща, но отново с лаконичен архитектурен език (Къща D).

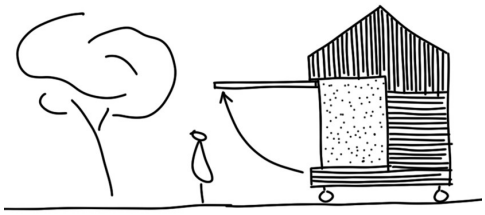

Схема 14 Нова стреха и Схема 15 Нова веранда

В многофамилните сгради се забелязва специфично внимание към третирането на балконите, в който архитектите се надпреварват да покажат оригинални проявления на специфичния си архитектурен език. Темата с **извън-каталожното решение на балконите** на многофамилните сгради е видима в редица реализация на различни архитекти от разглеждания период, като би могла да бъде основа на един специфичен анализ на периода през палитрата от многообразни детайлни решения.

4.3. Технология и материали

Един от ключовите и най-лесно достъпни принципи при изграждането на локална идентичност е материалността на сградите и технологията на тяхното изграждане. Много от разгледаните примери работят с **интерпретиране на традиционни строителни техники** с цел създаване на съвременна морфология (Къща Y), докато други използват **съвременни материали, посредством които интерпретират традиционни типологии** (Къща за наблюдение). Понякога архитектите използват смесено и двете техники, най-често видимо в проектите за реконструкции, когато от съществено значение за проекта е **съвместяването на два контрастиращи архитектурни езици** - традиционния (консервиран) и съвременния (нововъведен). Общ белег е стремежът към излизане извън рамката на конвенционалното решение, търсенето на неноменклатурния език с цел постигане на съдържателно нов образ. Често сградите са с **проста форма**, за да бъде **изявена материалността** им.

4.3.1. Традиционни

В разгледаните примери широко се използват няколко традиционни строителни техники, формирали идентичността на локалната жилищна архитектура в предишни периода. От една страна това са **каменните зидарии**,

които биват използвани за огради, подпорни зидове (Къща Y), партерни етажи (Къща Локорско) или декоративни облицовки (Къща D). От друга страна са **дъсчените обшивки** от летви, напомнящи на плевни, използвани като декоративна облицовка (Апартаментна сграда Бояна), като слънцезащитни елементи (Мишел), като интимен параван (Къща IV) или комбинация от двете (Любата). Макар да нямат директна връзка със старите български строителни традиции, интересен паралел с **работата с метал** от 90те правят някои сгради на Аедес студио (Жаклин) и Зуум студио (Доспат). И не на последно място традиционните **тухлени фасадни облицовки** на многофамилни сгради, изведени на едно ново ниво от Аедес студио в сгради като Red Apple, Кошер, Здраве или Ресторант в Белоградчик на Десет архитекти. Всички тези примери показват различни начини, по които **реконтекстуализирането на традиционни материали в нова морфология** могат да бъдат лесен и достъпен начин за изграждане на качествено нова и различна идентичност без да бъде скъсвана връзката с традицията.

4.3.2. Съвременни - устойчиво развитие и технологии

От другата страна на това уравнение са сгради, които използват **съвременни материали и технологии**, за да постигнат характерен образ. Голяма част от разгледаните примери са високотехнологични сгради, които прилагат комбинация от пасивни и активни мерки (водещи до компактни обеми и силуети), за да постигнат определено ниво на комфорт на обитаване, по-лесна поддръжка или по-малък въглероден отпечатък. Любопитен за изследването обаче е начинът, по който архитектите използват новите технологични възможности, за да създадат съвременна идентичност. Някои от тях се възползват от технологичния напредък, за да постигнат **впечатляващи конструктивни резултати** - привидно левитиращия покрив на Къща за наблюдение на I/O архитекти, сдвоените плочи на подовите конструкции на Жаклин на Аедес студио, които позволяват ясното дефиниране на обемите в екстериора или пък големите стрехи на Къща Y на MMXX. При други се използва свободата на фасадния инженеринг при вентилируемите фасади, за да се създадат качествено нови решения. Трети залагат на рядко използвани технологии в жилищното строителство, като габионите например (Къща за наблюдение), за да интерпретират темата за масивността в традиционната българска къща. Но може би най-важната група от гледна точка създаването на локална идентичност са тези, които използват изцяло **нови технологии, интерпретирайки традиционни морфологии**. Или казано по друг начин - със съвременни средства пресъздават утвърдени в социо-културен план архетипи. Важна подтема в използването на съвременни материали и технологии е стремежът на

архитектите от периода да **надскочат ограничените възможности** на старите строителни техники от една страна, а от друга на обикновеността на масовото съвременно строителство.

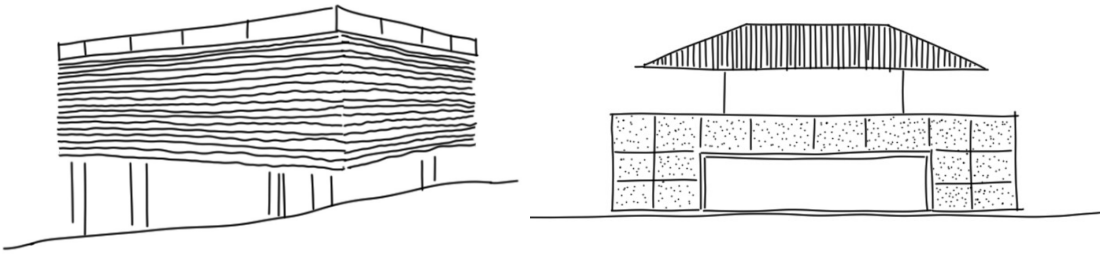

Схема 17 Традиционни материали за нова морфология
Схема 18 Съвременни материали и технологии за традиционна морфология

4.3.3. Реконструкции

Реконструкциите заслужават специално място в този анализ поради специфичната трудност на изграждане на нова идентичност, съвместявайки **запазването на традиционното ценно в оригиналния му вид и добавяйки съвременни материали и технологии**. Бяха разгледани примери на такива реконструкции на градски къщи, които отчитат застроената тъкан и характера на реконструираната сграда (Бяла бетонна стара къща), както и такива на реконструкции в извънградски райони. От голямо значение е специфичният принцип на **съвместените езици**.

4.4. Архитектурен език - от единични примери към разпознаваем почерк

От изведените по-горе обобщени и специфични принципи в новата локална идентичност може да се наблюдава процес на първи стъпки в изграждането на цялостен нов архитектурен почерк. Характеристиките му могат да бъдат открити като антитеза на кризисния период на 90те от една страна, но и като противовес на масовото строителство на строителния бум от началото на 21в. Хронологичен преглед показва, че най-ранните примери на етаблирана архитектура от разглеждания период залагат на развиване на нова занаятчийска страна на архитектурата, с внимание към детайла и експериментиране с нови технологии. Реализациите от този **първи период** от 2001г до 2009г са основно някои новаторски търсения в маломерни сгради (Къща Бояна, Доспат, Къща Бистрица, Морска къща), а дори и в големите реализации като Панорама апартаменти и Жаклин голяма част от детайлите са новаторски и несистемни. През **втората половина** на периода се утвърждават повече примери, които вече

разчитат на една разработена палитра, с която свободно експериментират морфологично и контекстуално.

Таблица 4 Втора половина на периода 2009-2023г

Видно е, че и преди началото на разглеждания период има опити за развиване на **нов архитектурен почерк**, основно в сферата на интериора с бюра, които стават школа за бъдещите архитекти - Таня Глебова (арх.К.Николова), Радина Гешева (I/O архитекти, L6 студио, MMXX), Зуум студио (арх.Братков, NiMa, WhATA), арх.А.Панов, арх.Г.Станишев. Голяма част от тях пък от своя страна стават основа за второто поколение на разглеждания период - I/O архитекти (PONY, POV архитекти), Аедес студио (Conveyer, Another studio, HoRa, dontDIY). Третото поколение архитекти на периода (намиращите се в своите 30 години) пък ползват наученото от предишните две, като се възползват и от допълнителните възможности да пътуват, учат и работят на места, където архитектурната практика ги привлича (студио Нада, Студио Sooda, think forward). И така от първоначалните примери, които интерпретират образи, се преминава към прилагане на нови методологии на работа в локален контекст. Извън тази родословна рамка са архитекти, които научават занаята извън страната и влизат със собствени методологии на работа (арх.Р.Илиев, simple architecture, арх.Хр.Христова, арх.Б.Игнатов). Така три поколения израстват скоростно в един компресиран период, опитвайки се да наваксват динамиката на строителството и пропуснатите уроци от минали години. Всичко това обогатява архитектурното поле и в него може да бъдат видени вече няколко различни преплитащи се течения, обусловени поколенчески, но и понякога географски. По този начин новият архитектурен почерк се нормализира и започва да влияе и на масовия строителен пазар, не само в декоративен, а и в методологически смисъл.

И макар различните принципи да са изявени по различен начин в работата на разнообразните архитекти от разглеждания период, то най-ярко и категорично матрицата на групите обобщени принципи контекст-морфология-материалност може да бъде прочетена в работата на три студиа - I/O архитекти - Аедес студио -

Зуум студио. Именно в творчеството на тези три студия, можем да намерим три възможни пътеки към специфичен локален език. От една страна това е **връзката с мястото** (било то природна или градска среда), което подсказва възможни теми и мотиви за потенциална нова архитектура. Такива открития в работата на **I/O архитекти** са панелните сгради (Блок Люлин), традиционните дървени плетеници (Къща Бистрица), погледът към морето (Панорама апартаменти), дървените летви на плевнята (Апартаментна сграда Бояна) или гората (Бояна 49). Като върху тях се изгражда и доразвива една система с нов минималистичен архитектурен детайл. По друг начин изграждат образа на своите сгради **Аедес студио** - създаването на специфичен разказ е базирано на макар и привидно хаотична, внимателно подредена **морфологична система**, която не се ограничава в рамките на повтаряемото планиране. По подобие на най-добрите международни примери на метамодерна архитектура от разглеждания период българските архитекти въвеждат модулни единици, които са подредени в логическа структура, която впоследствие бива обогатена или разчупена, осцилирайки между стабилно и крехко състояние. Крайният резултат на една отворена или недовършена система с отворен край позволява независимо от мащаба на сградите морфологичните принципи да бъдат ясно анализирани и категоризирани. И третата пътека е тази на **Зуум студио** - търсенето на некаталожното или извънноменклатурното решение в отношението с материала и технологиите. Специфичният експеримент за всеки проект доближава архитектите до местните строителни традиции и съвременните занаятчии, които търсят новото.

5. Заключение

От така направения синтез може да се стигне до заключението, че новата локална идентичност на съвременната българска жилищна архитектура е в своята **крехка фаза на изграждане**. Слабо изследваният модернизъм между войните, автоматичното отричане на социалистическата архитектура и почти непознатите и бедни проекти на 90те години на прехода предразполагат една сложна темпорална рамка, към която да реферира или отрича новата идентичност на съвременната българска жилищна архитектура. Стилистично разглежданият период може да бъде определен като съвременна архитектура, която черпи от постиженията и езика на модернизма (основно в контекста център-периферия и в значително по-малка степен локалното минало-настояще), доразвивайки ги в съвременен контекст и адаптирайки ги към локалната действителност. Повечето от интервюираните архитекти определят периода и неговата стилистична посока като “*рационална*”. Според въведената дефиниция на проф.арх.Генова рядко примерите излизат извън рамката на копирането и интерпретирането, макар и някои автори да достигат до характерен индивидуален почерк в някои свои

реализации. Постигнатите резултати са често **хаотични и нецялостни**, като трудно може да се изведе обща тема, която да опише новата жилищна архитектура.

			Контекст			Морфология				Технология и материали			
Номер	Проект	Архитект	Градоустройство и връзка с градската среда	Връзка с природната среда	Връзка с двора	Морфологична структура	Функционална организация	Интериор и продукти	Елементи на сградата	Традиционни	Съвременни	Реконструкции (съвместими езици)	Архитектурен език
1	Частна къща в Созопол	Simple Architecture		да		да		да					
2	Жилищна сграда Здраве	Аедес студио	да			да	да	да		да			
3	Бояна 49	I/O архитекти		да		да		да					да
4	КИЦ "Мелницата"	Студио НАДА										да	
5	Бяла бетонна стара къща	I/O архитекти	да					да	да		да	да	
6	Къща за гости Телиш	Зуум студио			да	да	да	да	да	да	да	да	да
7	Къща за наблюдение	I/O архитекти	да	да	да	да		да	да		да		да
8	Любата	Аедес студио	да			да	да				да		да
9	Дълга къща със слаб наклон	I/O архитекти			да	да		да					
10	Къща с двата дъба	OBIA		да	да		да						
11	Red Apple	Аедес студио				да	да	да					да
12	Апартаментна сграда Бояна	I/O архитекти	да	да		да				да			
13	Къща в Бистрица	4DA		да						да			
14	Жаклин	Аедес студио				да	да	да	да				да
15	Панорамни апартаменти	I/O архитекти		да					да		да		
16	Апартаментна сграда Люлин	I/O архитекти	да				да		да	да			да
17	Къща Бистрица	I/O архитекти	да			да	да		да	да			да
18	Жилищна кооперация Доспат	Зуум студио				да		да					да
19	Equilibristic Retreat House	I/O архитекти			да	да	да	да		да			да
20	Ваканционна къща	Хр. Христова		да		да	да	да		да			да
21	Сграда ЕОС	Старх	да			да			да				
22	Къща Пагода	I/O архитекти		да	да			да					
23	Чери Орчард Резиденс	Bureau XII						да			да	да	
24	Узунджовска	LP Group	да						да		да	да	
25	Къща на равноденствието	Б. Игнатов		да	да	да			да	да			
26	Лятна къща в стар склад	Б. Игнатов	да									да	
27	Вила DO	Радо Илиев			да	да		да		да			
28	Къща Y	MMXX	да		да	да		да	да	да	да		да
29	Къща IV	MMXX			да					да			
30	Gentle House 3	LP Group	да		да				да				
31	B73	Старх				да							
32	Вила Тарфа	NiMA		да		да			да		да		
33	Ателие с малко жилище	Студио НАДА	да		да						да		да
34	Къща #3	L6 студио	да		да	да				да			да
35	Къща MIH	PONY архитекти			да					да			
36	Къща Атриум	Г.Станишев											
37	Къща #1	L6 студио			да	да							
38	Къща Киноцентър	Зуум студио			да	да			да		да		да
39	Къща Кремиковци	Зуум студио			да				да		да		
40	Къща Бояна	Зуум студио		да	да	да			да		да		да
41	Лятна къща	Радо Илиев		да	да		да	да			да		
42	Бунгало в Камен бряг	MMXX		да	да								
43	Къща в Ситония	L6 студио	да		да					да			
44	Къща 007	К.Николова			да	да					да		
45	Къща KD	Диагонали		да		да							
46	Мишел	LP Group	да	да			да		да		да		да
47	България	Г.Станишев	да						да	да			
48	Блок Люботрън	Another studio	да								да		да
49	Оборище	NiMA				да			да		да		да
50	Редови къщи	LP Group	да		да	да					да		
51	Апартаментна сграда ВА	Зуум студио	да			да		да	да		да		
52	Каменна къща в овощна градина	Радо Илиев		да	да	да		да	да	да	да		да
53	Yamacha House	I/O архитекти			да	да		да	да		да		да
54	Къща на ул.Иван Вазов	Аедес студио	да		да			да				да	
55	Къща D	MMXX			да	да		да		да			
56	Къща Локорско	NiMA				да				да			да

Таблица 3 Обобщени принципи

В този контекст класифицирането на принципи на нова локална идентичност съдържа в себе си и елемент на спекулация, на прогнозиране на

бъдещо развитие на жилищната архитектура, която може да бъде изследвана в последващи периоди в предложената рамка **Контекст-Морфология-Технология и материали**. В отношенията глобално-локално все още се откриват примери на директно копиране на цели морфологии или елементи на сградите, а реализациите с авторски почерк или специфична интерпретация са твърде малко, за да бъде изведена хомогенно теза за цялостно ново течение в съвременната българска жилищна архитектура. Новата локална идентичност може да бъде търсена разбира се и в други сфери на архитектурата извън жилищното, като например съвременната индустриална архитектура, но в публичната сфера за съжаление все още не намира своите добри примери поради дефектите на системите на публично възлагане.

При все това и най-вече с оглед на потенциалното бъдещо развитие могат да бъдат класифицирани следните **обобщени и специфични принципи**:

На първо място е отношението към **контекста**:

- Връзка с градската среда - на принципа на интерпретиране на традиционни силуети (обикновено при къщите) или на база на контраст (обикновено при многофамилните сграда)
    - *Намаляване на мащаба и разбиване на обеми*
    - *Взаимстване на материалност*
    - *Интерпретация на елемент*
    - *Наративи от мястото*
- Връзка с природната среда - отвъд традиционната съзерцателна връзка, а чрез интегриране на природата като част от архитектурата
    - *Отразена природа*
    - *Интегрирана природа*
- Връзка с двора - превръщането на двора в основна тема в новата жилищна архитектура, особено в периода на пост-пандемия
    - *Разливане по терена*
    - *Моделиране на двора*

На второ място е групата на **морфологичните** принципи:

- Морфологичната структура - извеждане на качествено нови морфологични типологии или съвременното интерпретиране на архетипни такива
    - *Нова скатна къща*
    - *Къща куб*
    - *Къща на кокили*
    - *Кутия със свободна форма*
    - *Невидима морфология и сливане с пейзажа*
    - *Фина хоризонтална линеарност*
    - *Масивна линеарност*
    - *Обогатена системна морфология*

			Обобщени принципи																									
			Контекст			Морфология															Технологии и материали							
			Градоустройство и връзка с градската среда	Връзка с природната среда	Връзка с двора	Морфологична структура								Функционална организация		Интериор и продукти	Елементи на сградата				Традиционни	Съвременни	Реконструкции	Архитектурен език				
			Специфични принципи																									
Номер	Проект	Архитект	Разбиване на обеми	Отразяване природа	Разбиване по терена	Нова скатна къща	Къща куб	Къща на колони	Кутия със свободна форма	Невидима морфология (сливане с пейзаж)	Фона (хоризонтална) елинеарност	Масивна линеарност	Отворена конструкция	Обогатена системна морфология	Неповтарящо се планово решение	Интровертност (вътрешен двор)	Хибриден архитектурен език - екстериор, двор, интериор	Нова стряха	Нова веранда (размиване на граници)	Характерен балкон	Традиционни материали за нова морфология	Нови материали за традиционни форми	Съвместени езици	Естетика на необработеното	Комбинация от пътьрно (текстуриране)	Исторически разговор	
1	Частна къща в Созопол	Simple Architecture											да				да											
2	Жилищна сграда Здраве	Аедес студио												да	да													
3	Болена 49	I/O архитекти			да						да		да				да											
4	КИЦ "Мелницата"	Студио НАДА																					да	да				
5	Вила бетонна стара къща	I/O архитекти																					да					
6	Къща за гости Телиш	Зуум студио								да						да					да							
7	Къща за наблюдение	I/O архитекти				да						да				да	да					да						
8	Любата	Аедес студио	да																	да	да				да			
9	Дълга къща със слаб наклон	I/O архитекти							да							да												
10	Къща с двата дъба	OBIA													да													
11	Red Apple	Аедес студио												да	да					да					да	да		
12	Апартаментна сграда Болна	I/O архитекти			да																да				да			
13	Къща в Бистрица	4DA					да																					
14	Жаклин	Аедес студио	да										да	да		да				да								
15	Панорамни апартаменти	I/O архитекти		да							да	да								да								
16	Апартаментна сграда Юлиан	I/O архитекти												да		да				да	да							да
17	Къща Бистрица	I/O архитекти					да	да					да			да			да		да							да
18	Жилищна кооперация Доспат	Зуум студио	да																	да		да						
19	Equilibristic Retreat House	I/O архитекти					да										да				да		да					
20	Ваканционна къща	Хр. Христова				да	да												да		да							
21	Сграда ЕОС	Старх										да	да	да						да		да						да
22	Къща Пагода	I/O архитекти		да	да							да				да												
23	Чери Орчард Резиденс	Bureau XII																					да	да				
24	Узунджовска	LP Group																да				да	да					да
25	Къща на равноденствието	Б. Игнатов		да					да	да											да							
26	Лятна къща в стар склад	Б. Игнатов											да										да					да
27	Вила DO	Радо Илиев		да			да												да		да							
28	Къща Y	MMXX				да										да	да				да	да						
29	Къща IV	MMXX	да				да									да			да		да							
30	Gentle House 3	LP Group	да									да																
31	B73	Старх																		да								
32	Вила Тарфа	NiMA	да				да									да	да					да						
33	Ателие с малко жилище	Студио НАДА					да																	да				
34	Къща #3	L6 студио				да	да									да		да			да	да			да			
35	Къща MIH	PONY архитекти							да							да					да		да	да				
36	Къща Атриум	Г.Станишев																										
37	Къща #1	L6 студио					да			да													да					да
38	Къща Киноцентър	Зуум студио	да	да	да		да									да												
39	Къща Кремиковци	Зуум студио			да																да							
40	Къща Болна	Зуум студио				да										да						да						
41	Лятна къща	Радо Илиев				да	да						да									да						
42	Бунгало в Камен брег	MMXX					да						да								да							
43	Къща в Ситония	L6 студио					да					да	да					да			да							
44	Къща 007	К.Николова					да											да							да			
45	Къща KD	Диагонали							да		да																	
46	Мишел	LP Group									да					да				да								
47	Сграда България	Г.Станишев																										да
48	Блок Люботрън	Another studio												да	да					да		да						
49	Оборище	NiMA	да											да	да					да		да						
50	Редови къщи	LP Group	да						да																			
51	Апартаментна сграда ВА	Зуум студио				да																да			да			
52	Каменна къща в овощна градина	Радо Илиев					да					да				да		да			да							
53	Yamacha House	I/O архитекти			да	да										да	да					да						
54	Къща на ул.Иван Вазов	Аедес студио														да							да					
55	Къща D	MMXX							да									да			да							
56	Къща Локорско	NiMA					да									да				да	да							

Таблица 4 Специфични принципи

- Функционалната организация - свободно планиране с оглед свободно архитектурно решение
    - *Свободно планиране и преливащи пространства*
    - *Неповтарящо се планово решение*
    - *Междинно пространство*
    - *Вътрешен двор и интровертност*

- Интериор и продукти - завършването на архитектурната идея в нейната цялост до ниво интериор и продукт
- Елементи на сградата - интерпретиране на традиционни елементи
    - *Нова стреха*
    - *Нова веранда*
    - *Характерен балкон*

На трето място са **технологията и материалите**:

- Традиционни - използването на традиционни материали в нов контекст
- Съвременни - използването им за постигане на традиционни морфологии или интерепретация на елементи от тях
- Реконструкции - на база на контраста между запазената стара ценност и съвременния архитектурен език
    - *Съвместени езици*

От така структурираните обобщени и специфични примери могат да бъдат изведени няколко повтаряеми в годините тенденции при изграждането на локална идентичност на новите жилищни сгради в България:

- Стремежът на утвърдените автори от периода да работят с **цялостен архитектурен език** на ниво екстериор, интериор и дворно пространство, понякога дори до ниво продуктов дизайн.
- Стремежът на авторите да търсят **извънкаталожни решения** в противовес на утвърдените пазарни процеси.
- Изграждането на **нови морфологични образи** в комбинация с **освободено планово решение** при къщите.
- Обогатена **системна морфология** в комбинация с **неповтарящи се планови решения** при многофамилните сгради.
- Използването на **традиционни материали и технологии** при оформянето на съвременни морфологии.
- Интерпретирането на традиционни форми или елементи от сградата със **съвременни средства**.

В допълнение на горното могат да бъдат откроени и две специфични течения в създаването на локален език:

- Утвърждаването на **авторски почерк** при студиа в отношение с работата с контекст, с единството на морфология и функционалност, с материали и технологии.
- Зараждането на **архитектурата на необработеното**

5.1. Обобщени изводи

Настоящото изследване си поставя за цел да прегледа и анализира има ли локална идентичност новата жилищна архитектура в България от началото на 21в и доколко хомогенна е тя. Какви са нейните основни принципи, могат ли те да

бъдат проследени в творчеството на различни архитекти от периода и могат ли да бъдат систематизирано класифицирани. Контекстът на изследването е един динамичен период за българската архитектура с много промени и бурно развитие. Избраните за разглеждане проекти са етаблирани, основно в наградите на ЕС Mies van der Rohe, но и такива с публикации и награди в международни медии. По този начин анализът валидира тезата, че има нова идентичност, която, макар и фрагментирана, е разпознаваема в световен мащаб.

Разглежданите примери са първоначално групирани по регионален принцип на градски и селски къщи, планински и морски къщи, многофамилни сгради и редови къщи. След преглед и анализ са изведени три групи обобщени и специфични принципи, които формират новата идентичност. На първо място е **контекста**: връзка с градската среда, на принципа на интерпретиране на традиционни силуети или на база на контраст; връзка с природната среда отвъд традиционната съзерцателна такава, а чрез интегриране на природата като част от архитектурата; връзка с двора и превръщането му в основна тема в новата жилищна архитектура в периода на пост-пандемия. На второ място са групата на **морфологичните принципи**: морфология на сградата посредством извеждане на нови морфологични типологии или съвременното интерпретиране на архетипни такива; функционалната организация и неповтарящо се планиране с оглед свободно архитектурно решение впоследствие; интериор и продукти или завършването на архитектурната идея в нейната цялост до ниво интериор и продукт; съвременно интерпретиране на традиционни елементи от сградата. И на трето място са **технологията и материалите**: традиционни и използването им в нов контекст; съвременни и използването им за постигане на традиционни морфологии или техни елементи; смесени, в реконструкции, на база на контраста между запазената стара ценност и съвременния архитектурен език. Като по този начин е завършено извеждането на един нов архитектурен език.

От направения преглед, анализ и синтез може да се заключи, че новата българска жилищна архитектура е в период на сравнително **хаотично развитие с посока нормализация** и системно утвърждаване на международно призната архитектура. Различните автори опитват различни подходи в своята работа, търсейки отношението между традиция и съвремие като пътека към отключване на двустранната същност на идентичността. Забелязват се повтарящи се отделни принципи, които могат да бъдат изведени като нишка в посока нова локална идентичност, макар и все още да предстои тяхното зряло развитие и широко налагане. От сравнително малкия обем утвърдени примери (спрямо дължината на разглеждания период) може да се заключи, че за съжаление темата за нова идентичност на жилищната архитектура не е сред водещите за архитектурната ни общност, а пазарните принципи все още доминират масовата архитектура.

Еднофамилните сгради се утвърждават като плодородна почва за създаване на локален продукт поради възможностите на архитектите да работят в близък контакт със своите възложители, смесвайки принципите на взаимстване на утвърдени чуждестранни системи с интерпретация на локален контекст. Многофамилните сгради трудно излизат от рамката на копиране и обогатяване на привнесени концепти, а пазарният натиск ограничава експерименталните търсения на проектантите. За разлика от началото на периода, в който утвърждаващите се автори търсят скъсване с миналото на прехода и държавния социализъм, в късната част на разглежданите години се забелязва обогатяване на локалния архитектурен език на база на **приемственост между трите поколения** архитекти, активни през 2001-2023г. Би могло да се твърди, че се развиват отделни **специфични архитектурни принципи** в работата на отделните студиа, които се забелязват и в творчеството на техните стажанти и служители, основали свои практики след това.

5.2. Приноси

Приносите на труда могат да бъдат разглеждани от научно-приложна и приложна гледна точка.

Научно-приложни приноси:

- въведена критериална рамка за избор на проекти
- въведена матрица на анализ на примерите
- проведен систематизиран анализ на съвременна българска жилищна архитектура
- синтез и класификация на обобщени и специфични принципи

Приложни приноси:

- въвеждане в учебната практика на анализирани утвърдени примери на съвременна българска жилищна архитектура
- възможна бъдеща употреба на критериална рамка и матрица на анализ в полето на нежилищната архитектура
- основа за последващи анализи на отделни автори или типологии
- възможност за основа на утвърждаване на съвременна българска архитектура в локален и международен план

5.3. Перспективи и приложение

Интерес представлява бъдещото развитие на темата, както общо от гледна точка на архитектурната общност и нейното утвърждаване в по-широк социо-културен план, така и в аспекта на развиване на нови принципи и утвърждаване на съществуващите такива. Все още крехката структура на локална идентичност подлежи на потвърждаване, обогатяване или дори отхвърляне в последващи

периоди. Следва да се проследи и развитието на трите разглеждани поколения автори, които до момента са постигнали резултати с разпознаваема идентичност и как тяхната работа ще еволюира в следващите години в последващи реализации и нови поколения. Плодотворно поле на бъдещ анализ е излизането извън рамките на жилищната типология с редица примери на характерни реализация в сфери като индустриална архитектура или жилищен интериор, както и фокусирането върху развитието на архитектурния език през работата на най-младото, трето поколение от разглеждания период. Отделно поле на анализ (характерен разрез) би могло да бъде и разглеждането на автори от периода през отделен архитектурен елемент (например балкона или прозореца) или през сравняване на методология на проектиране или начини на структуриране на морфология.

От гледна точка приложение работата може да бъде интегрирана в обучителния процес на студенти по архитектура с цел запознаването им със съвременните тенденции и процеси в България. Продуктизирането на темата предполага и създаването на видео формат, изложба или книга с преглед и анализ на примери на нова жилищна архитектура с локална идентичност с двойна цел - широката и студентската общности.

Фиг.16 NiMa design, Къща Локорско, фрагмент от двора, 2012г

6. Библиография

- Erikson, Erik, Identity: Youth and Crisis, 1968.
- Frampton, Kenneth, *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*, 1983.

- Hays, Michael, *Remembering George Baird*, 2024.
- Adam, Robert, *The Role of Place Identity in the Perception, Understanding and Design of the Built Environment*, 2012.
- Дичев, Ивайло, *От принадлежност към идентичност*, 2002.
- Ганева-Райчева, Валентина, *Разказване и идентичност*, 2004.
- Богданов, Богдан, *Идентичност и идентифициране*, 2003.
- Стоилова, Любинка, *Търсения на национална идентичност между двете световни войни в архитектурата на София*, 1999-2003.
- Botz-Bornstein, Thorsten, *Transcultural Architecture, The Limits and Opportunities of Critical Regionalism*, 2015.
- Salingaros, Nikos, *A Theory of Architecture*, 2006.
- Василева, Анета, *Българската архитектура през втората половина на XX век. Външни влияния и развитие на идентичността*, 2017
- Методиев, Веселин, *Книга за модерните българи*, 2022.
- Wegerhoff, Erik, *Architecture and Identity*, 2009.
- Ceferin, Petra, *Far from Home: Contemporary Slovenian Architecture in the Making*, 2006.
- Станишев, Георгий, *Архитектурни теории в монолози*, изд. Изток-Запад, 2016.
- Speck, Larry, *Architecture, Globalization, and Local Cultural Identity*, 2006.
- Дженкс, Чарлс, *Езикът на постмодерната архитектура*, 1977.
- McLeod, Mary, *Architecture and Politics in the Reagan Era: From Postmodernism to Deconstructivism*, 1989.
- Браткова, Росица, *Правилата в архитектурното творчество на Дейвид Чипърфийлд, Кенго Кума и Кристиан Керец, Метамодернизъм в архитектурата,* 2024.
- Желязкова, Вяра, Кътов, Георги, *2003-2013 Във и извън контекста,* 2013.
- Ликов, Йордан, *Орнамент, Фасада, Архитектурна повърхност,* 2021.
- Шишкова, Бистра, *Български продуктов дизайн 2000-2022,* 2023.
- Станишев, Георгий, *Архитектурата на вечното настояще?,* 2007.
- Михайлов, Пламен, *Съвременни решения за връзката между интериора и двора при еднофамилната къща,* 2015.
- Деянова, Елица, *КЛАСИФИКАЦИЯ НА МЕЖДИННИТЕ ПРОСТРАНСТВА В ЖИЛИЩНИТЕ ФОРМИ,* 2024.
- Петков, Петър, ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ВЪВ ФОРМООБРАЗУВАНЕТО ПРИ ЕДИН КОНЦЕПТУАЛЕН ПРОЦЕС КАТО ЧАСТ ОТ КРАСИВОТО, 2024.
- Награди на Европейския съюз Mies van der Rohe, 2001-2023.
- Van't Klooster, Indira, *Tomorrow's Bulgaria*, A10 magazine, 2014.
- Награди Big See, 2018-2023

- Колев, Иван, *Българска възрожденска архитектура I част – градоустройство и жилищна архитектура XVI-XIX век*, 2018.
- Мутафов, Чавдар, *Родна архитектура*, 1927.
- Stein, Eliot, *Breathing New Life Into Bulgaria's Cold War Bunkers*, New York Times, 2018.
- *Новата българска архитектура дебютира на Биеналето във Венеция*, сп.Градът, 2008.
- *Българска нова вълна*, изд.Едно, 2012.
- Станишев, Георгий, *Животът като архитектурен проект*, сп.Култура, 2002.
- Генова, Боряна, *Апартаментни сгради*, 2010.
- Генова, Боряна, *Лекция Глобализация и регионална специфика. Пространствени елементи и методи за постигане на идентичност. Примери от българската и световната практика. Модели на изграждане: примери на ново строителство и реконструкция*, 2024.
- Данов, Иван, *Визия за развитието на град София – през 21 век*, 2012.
- Димова-Александрова, Евгения, *Съвременните мобилни домове и къмпинга*, Годишник на УАСГ, т. 52, бр.1, 2019.
- Ликов, Йордан, *Морфология на модерната къща*, 2021.
- Миронски, Никола, *Методология на архитектурното проектиране*, 2018.
- Нанова, Милена, *Жилищна политика за обновяване на жилищната среда*, сп. Архитектура бр. 1, 2001.
- Стефанов, Стефан, *Еднофамилни и двуфамилни жилищни сгради*, 1989.
- *Национална жилищна стратегия на Република България*, 2004.
- *Оценка на жилищния сектор в България*, Световна банка, 2017.
- *Общ устройствен план на СО*, 2007-2009
- в рамките на изследването са проведени 10 интервюта[35] с автори на разглежданите проекти и архитектурни критици:

[35] В интервютата е използвана следната рамка на въпроси:
- Има ли ясни белези локалната идентичност на съвременната българска жилищна архитектура (СБЖА)?
- Към какви елементи от миналото реферира СБЖА?
- Към какви елементи от съвременната световна архитектура реферира СБЖА?
- Защо няма ясно формулиран образ СБЖА в световен или регионален мащаб?
- Може ли да се автоетаблира и как СБЖА? Има ли примери на добре изградена локална идентичност в регионален мащаб?
- Кои примери на къщи и блокове смятате че най-ясно показват локалната идентичност на СБЖА от вашето и това на други български архитекти творчество?
- Възможен ли е хомогенен образ на СБЖА в бъдеще? На какви елементи може да стъпи той и от какви фактори се влияе?
- Каква е ролята на архитектурната критика в изграждането на локалната идентичност на СБЖА?

- арх.Радо Илиев - на 04.07.2024г
- арх.Пламен Тодоров от Зуум студио - на 09.07.2024г
- арх.Антонина Илиева от Pony архитекти - на 17.07.2024г
- арх.Павел Янчев - на 17.07.2024г
- арх.Пламен и Росица Браткови от Аедес студио - на 28.08.2024г
- арх.Георги Кътов от I/O архитекти - на 28.08.2024г
- арх.Ивайло Захариев от L6 студио - на 10.09.2024г
- арх.Анета Василева - на 10.01.2025г
- арх.Георгий Станишев - на 18.02.2025г и 14.03.2025г
- арх.Атанас Панов от LP Group - на 20.02.2025г

Публикации на автора:

- Станкушев, Х. "Локална идентичност на новата българска планинска къща от началото на 21 век", Годишник УАСГ, 2024
- Станкушев, Х. "Нова архитектура на българската къща", Списание Градът, 2024
- Станкушев, Х., Христов, Е. и Ботев, С. "Архитектурният облик на детството: Какви детски градини искаме?", тоест, 2025
- Станкушев, Х., Христов, Е. и Ботев, С. "Архитектурата на образованието: Уроци от историята на детските градини в България", тоест, 2025
- Станкушев, Х. "С мисъл за София", Списание Архитектура, 2016
- Янчев, П. и Станкушев, Х. "София - град за всички", Списание Гранта, 2016